

54425

54425

192

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA

TOMUS LIX.

HUNGARIA

SZEGED

1976

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA

Tom. LIX.

Szerkesztőbizottság

Dr. Csatári Dániel, dr. Gaál Endre, dr. Gyimesi Sándor
dr. Mérei Gyula, dr. Szántó Imre

Studia Latinoamericana

IX.

Redegit

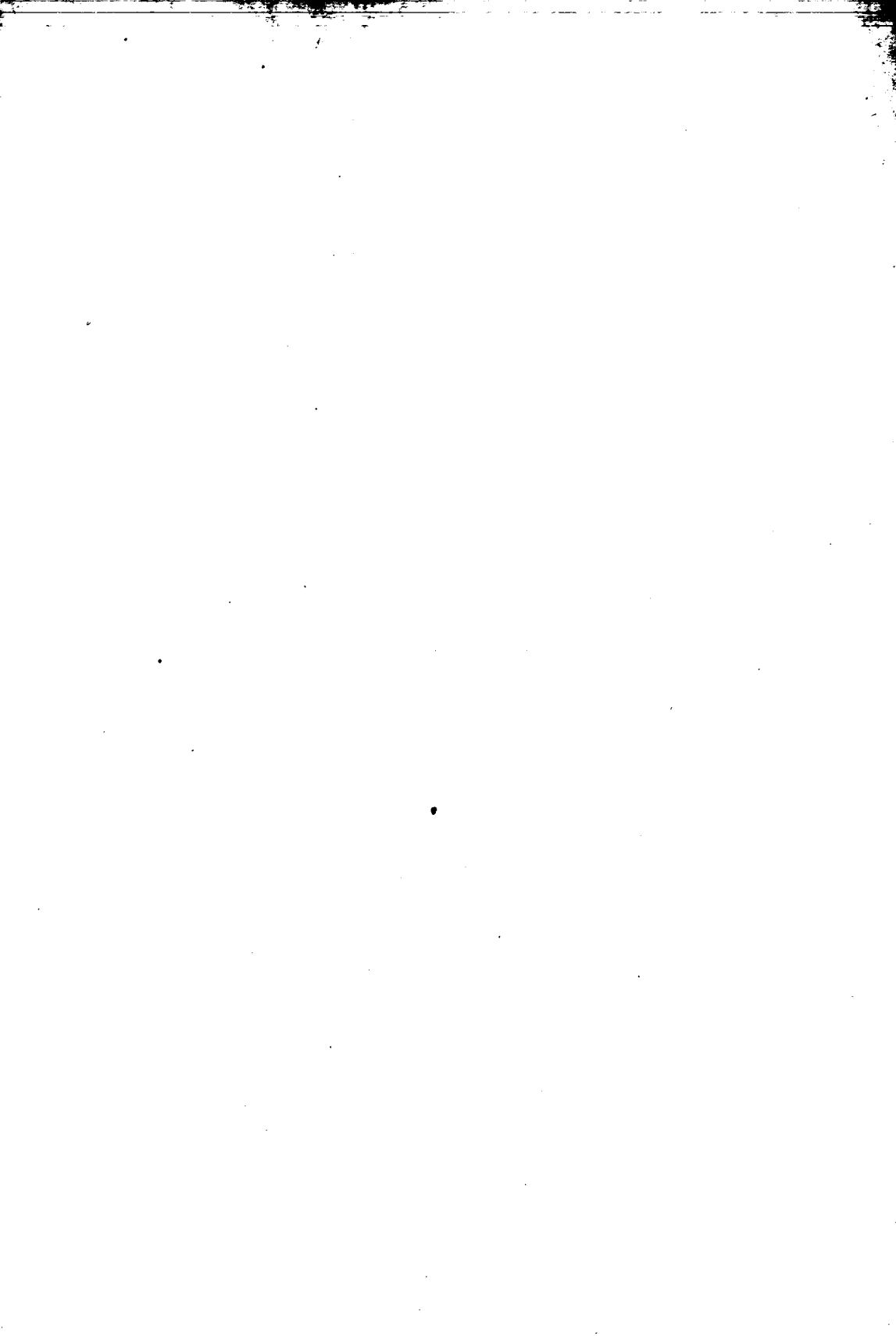
dr. Sándor Gyimesi

Latinamerikai tanulmányok

IX.

dr. Gyimesi Sándor

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in Historical Abstracts and America: History and Life

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA
TOMUS LIX.

SZEGED

1976

Studia Latinoamericana

IX.

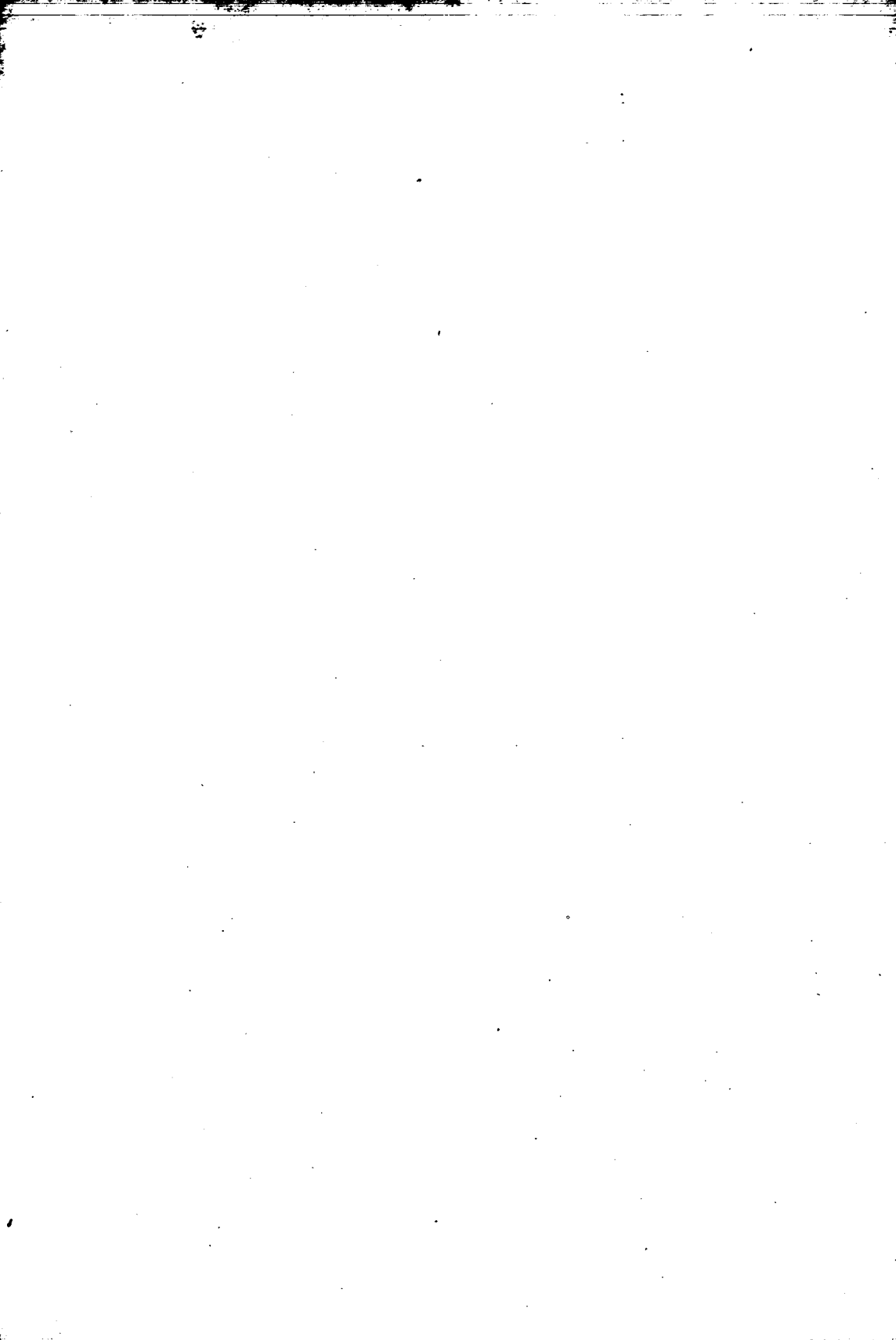
Redigit

SÁNDOR GYIMESI

Latin-amerikai tanulmányok
szerkesztette

GYIMESI SÁNDOR

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in Historical Abstracts and America:
History and Life

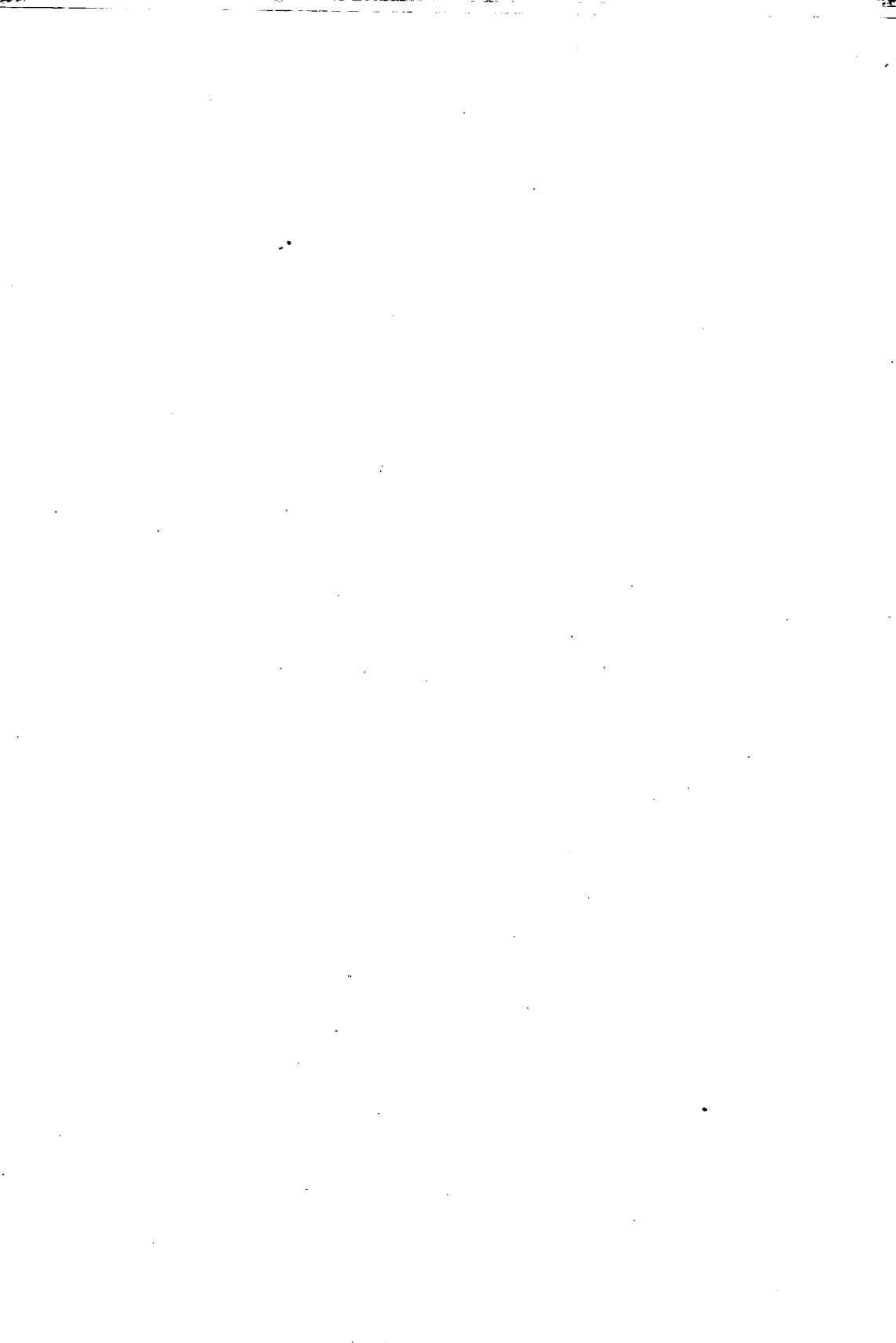
*"Tudjátok ki volt Mariátegui?
Amerika új fénye volt ő,
az új latin-amerikai ember
megtestesítője"*

/Henry Barbusse/

JOSÉ CARLOS MARIÁTEGUI

születésének 80. évfordulójára
rendezett tudományos ülés előadásai

1975. október 29.

ELŐSZÓ

Tudományos ülésünk megrendezésére José Carlos Mariátegui születésének 80. évfordulója adta az alkalmat. Mikor a megemlékezésnek ezt a módját választottuk, nemcsak a kegyelet vezetett bennünket s nem is pusztán szűkebben vett történeti érdeklődés a perui kommunista párt megalapítójának, és neves marxista teoretikusnak személye és életműve iránt. A latin-amerikai fejlődés sajátosságait kutató, a latin-amerikai valóság égető problémáira a marxizmus-leninizmus fegyvertárával felszerelve választ kereső munkájának eredményei ma is aktuálisak. Erre utal az is, hogy munkássága az utóbbi egy- másfél évtizedben ismét az érdeklődés középpontjába került. Ma, amikor Latin-Amerika gazdasági és politikai jelentősége rohamosan nő, s amikor belső ellentéteinek feszültsége helyenként a robbanásig fokozódik, számunkra fontos annak hangsúlyozása, Latin-Amerika népei számára pedig létkérdés, jövő fejlődésük sorsát meghatározó tényező annak felismerése, hogy a marxista tudományosság mennyire segítheti őket a kivézető utak megtalálásában. Mariátegui munkássága olyan erővel, olyan elméleti megalapozottsággal bizonyította ezt, hogy ma is számolnia kell vele a különböző politikai erőknél. Éppen ezért az antimarxista irányzatok részéről nemcsak az elutasítás vagy nyílt polémia megnyilvánulásával találkozunk vele szemben. Vannak olyan törekvések is, amelyek Mariátegui eszmei örökségét kisajátítani, a marxista gondolkodás eredményeinek kincsestárából kiragadni igyekeznek. Ilyen körülmények között aktuális jelentőségű annak hangsúlyozása, hogy Mariátegui tudományos munkásságát a marxista-leninista tudományosság eredményei között tartjuk számon.

Konferenciánk ugyanakkor nem kívánt Mariategui életművének elemzésére szoritkozni. A marxista társadalomtudományok feladatát éppen abban látjuk - Mariategui szellemében gondolkodva is -, hogy a maga eszközeivel Latin-Amerika fejlődésének, problémáinak feltárásában, megértésében segítsen. Ezt várják tőlünk Latin-Amerikában azok is, akik ugyan nem marxisták, de antiimperialista törekvéseik révén szembefordultak azzal a tudományos hegemoniával, amelyet az Egyesült Államok a latinamerikanisztikában betöltött, s továbbra is be szeretne tölteni. Érdeklődésük természetes módon fordul a szocialista országok tudományos eredményei felé, nemcsak következetes antiimperializmusuk, hanem amiatt is, hogy ezek az országok fél- vagy egy évszázaddal, esetleg csak néhány évtizeddel korábban hasonló gazdasági-társadalmi problémákkal küzdöttek /polarizált agrártársadalom, földkérdés, kicsiny belső piac, tőkehiány, stb./, mint amilyenek most Latin-Amerika országaiban jelentkeznek. Az elmaradottság leküzdésében - ami nem is olyan régen még nekünk is problémánk volt - nemcsak a sikeres példát, hanem elméleti tanulságokat is nyújthatunk számukra, saját tapasztalataink alapján talán náluk maguknál is jobban megérthetjük gazdasági-társadalmi-politikai mozgásuk törvényszerűségeit.

Ezek az országok erőfeszítéseket tesznek továbbá az eddig jórészt hiányzó, saját hazai kutatógárda megteremtésére.¹ Ez a gárda azonban még tapasztalatlan, s nagy érdeklődéssel fordul minden szemléleti, metodikai, metodológiai segítséget nyújtó lehetőség felé. Ez tovább növeli felelősségünket, feladatainkat, de egyúttal lehetőségeinket is a marxista-leninista tudományosság rangjának elismertetésében.

Konferenciánk mindezen általánosabb célok mellett egy hazai, sőt szegedi hagyományt is kívánt folytatni.

Tudományos ülésünk ugyanis a harmadik azoknak az összejöve-teleknek a sorában, amelyet a József Attila Tudományegyetem Latin-Amerika Történeti Tanszéke rendezett, megkísérelve összegyűjteni legalább néhány órára a hazai latin-amerikanista kutatás szakembereit. Amikor azonban egyfelől a folyamatosságot hangsúlyozzuk, másfelől utalnunk kell azokra a változásokra is, amelyek időközben bekövetkeztek. Jó 10 éve annak, hogy néhai Wittman Tibor professzor megalapozta a József Attila Tudományegyetemen a Latin-Amerika történeti kutatásokat. Az ő szeme előtt olyan komplex vizsgálatok elképzelése lebegett, amely különböző tudományágak, a történelem, szociológia, közgazdaságtudomány, irodalomkutatás, politológia, néprajz stb. eszközeivel próbálta volna feltárni a latin-amerikai gazdaság, társadalom, kultúra és politika kialakulását, sajátosságait és mai szerkezetét. Magunk is ennek az összetett megközelítésnek a fontosságát valljuk. Amíg azonban Wittman Tibor mindezt egy intézet, illetve kutatócsoport keretében látta megvalósíthatónak, mi jóval szerényebbeknek látjuk lehetőségeinket. A komplex kutatások megvalósítását, éppen ezért - s talán eredményesebben is - mi a különböző intézmények kutatóinak együttműködésétől várjuk. Ebben a munkamegosztásban a Középkori Egyetemes Történeti és Latin-Amerika Története Tanszék feladatát abban látjuk, hogy különböző kutatásoknak mintegy a történeti megalapozását szolgálja, a jelenségek történeti gyökereit, történeti oldalát igyekezzék megvilágítani. Lehetőségeink még így is korlátozottak, s a XVIII. századnál régebbi korokhoz aligha, s legfeljebb esetlegesen nyulhatunk. A XIX-XX. század történetének kutatásában azonban a politikai-ideológiatörténeti oldal s az ugynevezett kapcsolattörténet mellett a gazdaságtörténeti kutatások irányába szeretnénk bővíteni témaköreinket. Lehetőségeinkhez mérten ezen

kivül továbbra is elősegíteni kívánjuk hazai latinamerikai-
kanistáink együttműködését. Ezért, ha ülészakunkat egyrészt
mint korábbi kezdeményezések folytatását jellemeztem,
másrészt szeretném remélni, hogy újabb ülészakok kezdé-
tének is tekinthetjük ezt.

Dr. Gyimesi Sándor
tanszékvezető egyetemi docens

Kerekes György

JOSÉ CARLOS MARIÁTEGUI,
LATIN-AMERIKA KIEMELKEDŐ GONDOLKODÓJA

E rövid előadásban nem gondolhatunk arra, hogy átfogó képet rajzoljunk Mariáteguiról: a legfontosabb vitatémák ismertetése is meghaladná lehetőségeinket. Néhány nélkülözhetetlen életrajzi adat közlése után mindössze két témakörben jelezzük észrevételeinket: Mariátegui, a forradalmár gondolkodó egyetemes látásmódjával kapcsolatban, illetve néhány, a munkásmozgalmat közvetlenül érintő kérdésben. /A bővebb elemzés elmaradását nemcsak az teszi elfogadhatóvá, hogy a közeljövőben megjelenő Mariátegui-kötetben közölt írások sokoldalú tájékoztatást adnak az ország történetéről és korabeli problémáiról, hanem az is, hogy elkészült Anderle Ádám "Politikai mozgalmak Peruban a két világháború között" című kandidátusi értekezése is, amely remélhetőleg rövidesen a hazai olvasók számára is hozzáférhető lesz./

* * *

José Carlos Mariátegui 1895. június 14-én Limában született.* A család nehéz anyagi körülményei arra kény-

*Antonio Melis "Mariátegui: primer marxista de América" c. tanulmánya /Casa de las Américas, 1968. máyo-juno/ Guillermo Rouillon kutatásaira hivatkozva azt állítja, hogy -- a perui Mariátegui-kötetek adataival ellentétben -- a helyes dátum 1894 - július 14.

szerítették, hogy már 14 éves korában elmenjen dolgozni. Nyomdai munkás lett, munkája mellett kitartóan tanult. Autodidakta módszerekkel, majd a limai egyetem esti szemesztereit hallgatva nagytudású, művelt emberré képezte magát.

Mint sok latin-amerikai, nagyon fiatalon többféle műfajban próbálgatta szárnyait. 17 éves korától - főleg szonettekét irt. Amikor az El Tiempo c. napilaphoz került, az ellenzéki ujság riportereként került kapcsolatba a politikával. Megismerkedett a perui ellenzéki mozgalom jelentős személyiségeivel - César Falcónnal, Félix de Valléval, sőt Manuel González Pradával is, aki a latin-amerikai anarchista mozgalom egyik legjelentősebb gondolkodója volt az 1900-as években. Mariátegui kritikai szemlélete - s az a készsége, hogy hasznára váljon az ösztönösség stádiumából éppen kinőni törekvő hazai munkásmozgalom számára -- 1918-ban egy folyóirat megalapításában öltött testet. A Nuestra Época /Korunk/, majd -- ennek betiltása után -- a La Razón /Az Értelem/ című folyóiratok azonnal elméleti és politikai fórummá váltak. A munkásosztály követeléseit fogalmazódtak meg bennük, s itt látott napvilágot az 1919-ben kibontakozó egyetemi reform-mozgalom programja is. Az itt közölt írások már egyértelműen jelezték, hogy Mariátegui a szocializmus eszméihez közeledik.

A perui kormány számára mind terhesebb lett az ifjú Mariátegui tevékenysége. 1919-ben már nemcsak lapját tiltották be, hanem száműzték is Peruból. Hogy ténykedésük ne keltsen vihart, "elegánsan" csinálták: felajánlottak egy három éves európai ösztöndíjat. Mariátegui vállalta, annál is inkább, mert belátta: most a legfontosabb a tanulás, önnön továbbképzése. Teljes joggal vallotta, hogy korszerű műveltséget csak Európában szerezhethet, s

csak ott ismerkedhet meg mélyrehatóan a szocializmus tanáival.

Mariátegui három éven át tartózkodott Európában. /1920-23/ Utazása az I. világháború utáni forradalmi válság utolsó időszakára esett, s rendkívül sok tanulságot hozott. Mariátegui nemcsak a könyvtárakat látogatta, Jelen volt az olasz kommunista mozgalom születésénél, hiszen Olaszországban töltötte ideje java részét. Ismerte Nittit, Pietro Gobettit, bejáratos volt Gramsci házába, s részt vett az olasz mozgalom nyílt eszmecserein. /Ekkor ismerkedett meg egyébként az olasz származású Ana Chiappe de Suenével, aki felesége lett, s követte őt Peruba./ A munkásmozgalom mellett nagy figyelmet szentelt a születő fasizmus tanulmányozásának, noha életében /1930-ban halt meg/ aligha ismerhette meg a probléma igazi dimenzióit. Igyekezett megismerni más európai országok tapasztalatait is. Járt az ellenforradalmi Magyarországon, tanulmányozta Ausztria, Németország és Franciaország tapasztalatait is. /Ez utóbbiban - a fasizálódási törekvések mellett - főleg az irodalmi avantgarde törekvései ragadták meg figyelmét./ Megismerkedett Romain Rolland-nal, Barbusse-szel, Gorkij-jal, interjú készített az olaszországi emigrációban élő Károlyi Mihállyal. Ha tanulmányutja végső mérlegét - legfontosabb eredményét - próbáljuk megvonni, azt kell kiemelni, hogy 1923-ban Mariátegui kiforrott forradalmárként érkezett haza Peruba. Ismerte a leninizmust, a Kommunista Internacionálé harcosa lett; olyan emberré vált, aki képes volt kiemelkedő szerepet játszani a proletáriátus perui élcsapatának megteremtésében.

Hazaérkezve lázas munkába vetette magát. Akkor talán még maga sem tudta, hogy nagyon kevés idő áll rendelkezésére. Hét év múlva, 1930. április 16-án - alig 35 évesen - végzett vele a csonttuberkulózis, amely gyermekkorától betegé tette. Amit ez idő alatt tett, valóban gigászi

munka volt. Először is nagy munkát végzett a perui proletariátus tudatos osztályá szervezése érdekében. Közreműködött az Egységes Szakszervezeti Központ /Confederación de Trabajadores del Peru/ létrehozásában, amely 1929-ben csatlakozott a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz. Kiemelkedő szerepe volt a Perui Szocialista Párt megalakításában /1928/, amely már Mariátegui irányítása alatt - első főtitkára volt - csatlakozott a III. Internacionáléhoz, s a Komintern latin-amerikai irodájának javaslatára felvette a "kommunista" nevet.

E sokoldalú szervező munkánál is maradandóbb, amit Mariátegui, a gondolkodó alkotott ezekben az években. Mindenekelőtt megismerkedett kortársai munkásságával. Nemcsak González Pradára gondolunk, aki forradalmi demokrataként indult, s az anarchizmushoz eljutva sokoldalú kritika tárgyává tette a fennálló társadalmat. S nem is csak Haya de la Torrára, aki ekkor a kispolgári törekvéseknek próbálta alárendelni a munkásosztályt, a maga eklektikus társadalomelméletét is csatasorba állítva. Többről volt szó ebben az időszakban. Mind többen fedezték fel, hogy van "indiánkérdés", "agrárkérdés", létezik a "gazdasági függés" problémája a névleges politikai függetlenség mellett stb. S felismerték, hogy e kérdések tanulmányozása, megértése nélkül mindenfajta haladó politikai cselekvés "homokra épül". A társadalmi feszültségek - s benne az aktív értelmiségi utkeresés - felszínre dobták a múlt, a jelen és a jövő minden nagy kérdését.

E pezsgő korszakban Mariátegui nem azért lett Peru legnagyobb alakja, mert mindig mélyebbre tekintett, mint kortársai. /Ellenkezőleg, részkérdésekben néha kevesebb ujjal, eredetivel járult hozzá a felfedezésekhez, mint egyik-másik kortárs perui gondolkodó./ De szín-

tetizáló elme volt, egyetemes műveltségű, aki tényleges összefüggéseiben - s a marxizmus szellemében - világította meg a kapitalizálódó félgymarmati Peru valamennyi alapproblémáját. Elsősorban látásmódjával, elemzőképességével lett ő - vitathatatlanul - Latin-Amerika mindmáig legjelentősebb, "alapozó" marxista teoretikusa.

* * *

Mariátegui ránk hagyott életműve elsődlegesen a maga sokrétűségével hívja fel magára a figyelmet. Ha azonban mélyebbre hatolunk, túllépve a tematikai gazdagságon, rá kell döbbenjünk arra, hogy egyetemes látókörű forradalmár gondolkodóval van dolgunk, aki - s ez Latin-Amerikában a legutóbbi időkhöz nem túl gyakori - nagyon hamar, s nagyon fiatalon rádöbbsent arra, hogy hazája, Peru megértéséhez a világ megértésén át vezet az út. Felismerte, hogy csak szélesebb látószögéből - a nagy világtörténelmi összefüggések megértése révén - alakítható ki a perui mozgalom elméleti bázisa. Azt pedig már tudta - főleg európai tapasztalata alapján -, hogy tudományos elmélet nélkül legfeljebb több ismeretet szerezhethet másoknál, de nem adhat választ az őt és kortársait mardosó kérdésekre.

Az élenjáró kortárs tudomány szintjére akart emelkedni, s alaposan tanulmányozta a történelmet, a közgazdaságtant, a filozófiát, az irodalmat, a művészeteket, s számos más területet. Látta Európa meghatározó szerepét az emberi civilizáció fejlődésében. De a latin-amerikai teoretikus többre volt kíváncsi: az emberiség történelmében akarta megismerni a haladás és a stagnációs viszonyok kialakulásának, kifejlődésének okait. Mindenekelőtt a forradalmak és ellenforradalmak természete, sajátossága ér-

dekelte. Az ide vágó ismeretekkel felvértezve alakította át hazaérkezése után a Népi Egyetem - valójában "sajátos munkásakadémia", a fiatal forradalmi értelmiség és a proletaritátus közötti kapcsolat gyümölcse - programját, lezárva az apolitikus "tudományos előadások" időszakát. Aktiv tevékenységének alighanem egyik legtanulmányosabb szakasza az itt végzett szervezői és propaganda munka volt. Emellett élenjáró szervezett munkásokkal, fiatal értelmiségiekkel - főleg diákokkal - ismertette meg a kialakulóban lévő korszerű világképet. Érdekes felidézni annak az előadás- és vitasorozatnak tematikáját, amit 1923. június 15. és 1924. január 26. között tartott Mariátegui a Népi Egyetemen "A világválság története" témakörben. A címek a következők voltak: "A világválság és a perui proletariátus"; "Háborus irodalom"; "A II. Internacionálé csődje"; "Olaszország beavatkozása a háboruba"; "Az orosz forradalom"; "A német forradalom"; "A magyar forradalom"; "A német politika aktualitása"; "A versailles-i béke és a Népszövetség"; "Proletárnyugtalanosság Európában 1919-ben és 1920-ban"; "A béke gazdasági problémái"; "A demokrácia válsága"; "A keleti világ forradalmi és szociális nyugtalanúsága"; "Az orosz rendszer intézményei"; "Internacionalizmus és nacionalizmus"; "A mexikói forradalom", s végül "Lenin dicsérete".

E tematikához aligha kell kommentár. Legfeljebb annyit kívánunk itt megjegyezni, hogy a Népi Egyetemen választott tematika tükröződik Mariátegui további munkájában. Publicisztikai és tudományos tevékenységében vissza-visszatér az oroszországi, mexikói, keleti és más országok tanulmányozása kapcsán szerzett tapasztalatokra. S ezen a bázison fordított mind nagyobb figyelmet Latin-

Amerika - és főleg Peru - válságos problémáinak tanulmányozására.

Mindez jelzi, hogy Mariátegui valóban egyetemes gondolkodóvá vált. Munkásságában fellelhetők azok az elvárások, amiket az egyetemes gondolkodás feltételez. Valóban "világtörténelemként" nézte a világ történelmét. A jelenségeket, a részeket a világtörténelmi erővonalak metszéspontjából szemlélte, arról a pontról, amelyről a leginkább érthető volt, milyen szerepet játszanak e jelenségek a jövő kibontakozásában.

*

Mariátegui legismertebb - és kétségkívül legjelentősebb - műve a "Hét elemző tanulmány a perui valóságról." Csaknem minden általa tárgyalt elméleti kérdést ebben összegzett, noha egyik-másik problémával a tanulmánykötet megjelenése /1928/ után is mélyrehatóan foglalkozott. De - ha elő is fordul, hogy egyik-másik kérdés megfogalmazása más munkáiban sikerültebb - erre az összegző műre összpontosítjuk figyelmünket mi is, amikor a korabeli perui munkásmozgalmat érintő kérdések némelyikére felhívjuk a figyelmet. Itt elsősorban Mariáteguinak az agrárkérdésben, az indiánkérdésben és a faji kérdésben kifejtett nézeteire gondolunk. A teljesség igénye nélkül, a kritikus olvasói magatartás jegyében teszünk néhány megjegyzést e kérdésekkel kapcsolatban.

Mindenekelőtt az agrárkérdésről kell szólnunk. Már csak azért is, mert Mariátegui nagy figyelmet szentelt e problémának, s e témakörben kétség kívül nagy hatást gyakorolt a hazai gondolkodásra. Mariátegui világosan felismerte, hogy e problémában - akárcsak az indiánproblémában - a központi kérdés a földtulajdon. A latifundista

rendszer következetes felszámolásának híve volt. Nagy gondal tanulmányozta, hogyan lehet a leghatékonyabban hasznosítani a latifundistáktól kisajátítandó termő területeket. Olyan megoldásokra tett javaslatot, amelyek egyaránt figyelembe vették a történelmi tradíciókat, a paraszti rétegek helyzetében, gondolkodásában, közvetlen érdekeiben meglévő különbségeket, az eltérő természeti feltételeket. Külön kezelte a leginkább elmaradott Sierra-beli /hegyvidéki/ térséget, az itt maradványaiban még létező comunidad problémáját. Meggyőződése volt, hogy az itt továbbélő - s az inka birodalomig visszavezethető - közösségi tradíciók kedvező feltételeket teremtenek egy szövetkezeti mozgalom számára. /Noha utóbb bebizonyosodott, hogy Mariátegui túlbecsülte a közösségi hagyományok szerepét, lévén hogy a comunidad bomlási folyamata az általa vélténél sokkal előrehaladottabb szakaszban volt, éppen napjainkban bizonyosodik be - a perui forradalmi katonai kormány földreformja óta - , hogy a szövetkezetesítés nem ütközik komoly akadályokba a területen./

Felismerésének helyessége még egyértelműbb volt a Costa /a partvidék/vonátkozásában, ahol ekkor már a tőkés termelési viszonyok uralkodtak a mezőgazdaságban is. A termelés jellege, a gazdálkodás módja, világpiaci orientációja és - ebből adódóan - nemzetgazdasági jelentősége egyaránt amellet szólt, hogy a latifundistáktól elkobzott földeken nagyüzemi gazdálkodás folytatódjon. Az állami gazdaságokban azonban nemcsak a modern technika gyors bevezetésére, alkalmazására, hanem a dolgozók emberi életfeltételeinek megteremtésére is gondot kell fordítani - figyelmeztet Mariátegui.

A realitásokkal szembenézve fogalmazta meg a kisbirtokkal kapcsolatos pozícióját is. Nemcsak a meglévő

kisbirtokosi réteg védelmét, mindenoldalu támogatását javasolta, hanem szükségesnek tartotta néhány területen a földosztást is, tekintettel az adott vidék tradícióira.

Mint látható, Mariátegui a földkérdés olyan demokratikus rendezését vetette fel, amely megoldható volt a tőkés átalakulás keretei között, s nemcsak a parasztság számára leginkább elfogadható megoldást jelezte, hanem alkalmas lehetett a munkás-paraszt szövetség megteremtésére is. /Ez utóbbi lehetőség nyilván akkor kerülhetett előtérbe, ha a proletariátus az agrárkérdés e megoldásának aktív harcosává válik./

Az elmondottak alighanem meggyőzően jelzik, hogy Mariátegui agrárkonceptiója a leninizmus jegyében fogant. Ha mégis hangot adhatunk némi hiányérzetnek is, az elsősorban abból fakad, hogy a perui gondokodó nem fordított kellő figyelmet - megítélésünk szerint - a latifundium természetének vizsgálatára, s nem ismerte fel kellőképpen azokat a jelentős különbségeket, amelyek az európai feudalizmus és a latin-amerikai "latifundismo" között megfigyelhetők. Igaz, a figyelmes olvasó kiérez valamiféle terminológiai bizonytalanságot. Nem tekinthető véletlennek, hogy hol a "feudális", hol a "félfeudális" jelzőt használja. De még feltűnőbb a "feudalidad" kifejezés igen gyakori alkalmazása, ami "feudalitas"-nak fordítható. Ez utóbbi gyakori előfordulása érzékelteti talán a leginkább, hogy itt a feudalizmusra emlékeztető jelenségről van szó. Ezt Mariátegui egyhelyütt úgy próbálta érzékeltetni, hogy megjegyezte: a spanyolok képtelenek voltak egy "tisza feudális típusu gazdaság" bevezetésére.

Ez alkalommal nincs módunkban felvázolni a latin-amerikai latifundista rendszer természetéről született

jelentős kutatási eredményeket, amelyek jelzik, hogy e rendszer több vonásban tér el az európai feudális latifundiundiumtól, mint amennyiben hasonlít rá. A magyar olvasó tájékozódását elősegítheti a kiváló magyar történész, Wittman Tibor ezzel kapcsolatos tanulmánya.* A magyar kutató azon a ponton lépett tovább, ahol Mariátegui és kortársai megtörpantak. E megállapítás azért fontos, mert a latifundismo igazi természetének meg nem értése századunk első felében közrejátszott abban is, hogy ne ismerjék fel időben a tőkés fejlődés latin-amerikai utjának sajátosságait.

De térjünk át az indiánkérdésre, amely egyébként Mariáteguinél gyakran "faji kérdésként" is felmerült. Megállapíthatjuk, hogy munkássága ebben a vonatkozásban is mérföldkő a perui, sőt a latin-amerikai munkásmozgalomban.

Az 1920-as években az indiánok helyzetének tanulmányozása valóságos "divat" volt. Ekkor terjedt el, főleg a haladó gondolkodású értelmiség körében az indigenismo; az indián tárgyú irodalom és szociológiai kutatás. E "divat" háttérében természetesen az indiánok egyre súlyosbódó helyzete huzódott meg. A köztársaság politikája mindenben a latifundistáknak kedvezett. A nagybirtokosok egyre több földet kaparintottak meg. E folyamattal szemben kibontakozott az ellenállás, s mind szélesebb visszhangot vert. Mindez számos vonatkozásban állandó problémát jelentett a kormányzat számára is.

*Wittman Tibor: A latin-amerikai "feudalizmus" kialakulásának vitás kérdései. /XVI-XVII. század/ - Századok, 1972. 6. sz. 1293-1330. old.

Mariátegui az indiánkérdésben is kortársai leghaladóbb álláspontját tette magáévá. Határozottan az indián pártján állt, vissza akarta juttatni évszázadok alatt elvesztett földjeit. Az indiánkérdést mindenekelőtt földkérdésnek tekintette tehát. S tudta, hogy megoldása csak a latifundista rendszer teljes felszámolásával képzelhető el. A különféle megfontolásokban fogant "indiánvédő" törvényekkel szemben tehát gyökeres - az ország egészére kiható változást hozó - megoldást akart.

Meglepő viszont, hogy az indiánkérdés számos egyéb aspektusát - a nyelv, a kulturális integráció kérdését stb. - nem tette mélyreható vizsgálat tárgyává. Az a felismerés, hogy az indián ki van taszítva a nemzetből - amit elfogadhatatlannak tartott - nem vezetett el egy átfogó pozitív program kimunkálásához. Valójában nem tudjuk meg, elképzelte-e - és hogyan - a kulturájában is egységes perui nemzet kialakulásának utját.

Az elmondottak azonban nem kisebbítik tettét: a legfontosabb összefüggések felismerése, az alapkérdésben - az indiánkérdés földkérdésként kezelésében - elfoglalt világos, helyes álláspontja így is pozitív hatást gyakorolt a haladó gondolkodásra, mindenekelőtt a munkásmozgalomra.

Alighanem a legtöbb vitára, nemegyszer kritikai észrevételekre ad okot azonban Mariáteguinek a "faji kérdésben" kifejtett véleménye. Nemcsak "elejtett" észrevételeire gondolunk, amelyek jórésze joggal kifogásolhatók, hanem problematikus nála a témakör általános kezelése is.

Kezdjük az elején. A korabeli szakirodalom a társadalmi jelenségek vizsgálata során gyakran használta Latin-Amerikában - és másutt is - meghatározott jelenségek jelölésére a "faji" fogalmat. Mariátegui sem volt kivétel ez alól. De nemcsak a terminológiai kérdésről van itt szó:

figyelmet érdemel, hogy az ázsiai bevándoroltak, de főleg a hajdan rabszolgaként behurcolt négerek kapcsán mennyire egyoldaluan, "rosszindulatu" elfogultsággal fogalmazott. Mondhatni, csak negatív jelenségekre utal ezen etnikumok kapcsán, miközben az indiánt magasztalja; sőt írásaiba beszűrődnek a rasszista felfogásra emlékeztető, diszkriminatív jellegű megjegyzések.

Nem tudjuk, mi lehet ennek oka. "Fehér" elfogultsággal aligha magyarázható, hiszen Mariátegui maga is nem egyszer elítélte az imperializmus rasszista ideológiáját és politikáját. Emellett egész "faji" felfogását az indián védelmére "mozgósította". "A faji probléma Latin-Amerikában" című előterjesztésében így fogalmaz például: "A haladáshoz, a modern termelés technikájához való asszimilációs képességet tekintve az indián egyáltalán nem alacsonyabbrendű a meszticnél. Ellenkezőleg, általában magasabbrendű."

Mindezek láttán hajlunk arra a feltételezésre, hogy Mariáteguit az indiánok szeretete, az indiánprobléma minden áron való megoldásának vágya - s a gyakran jelentkező fogalmazásbeli henyeség - vezethette el időnként elfogult, igazságtalan megállapításokhoz. S szemléletének e területen megnyilvánuló igazságtalan "szükösségében" közrejátszhatott még egy ok: hogy korában csak az imperialista ideológiák foglalkoztak igazából a "faji kérdéssel" a maguk szemszögéből. Nemcsak a marxizmus elméletében volt szinte "szűz terület" a faji problémák megvilágítása, hanem a rasszizmust elítélő polgári irányzatokban sem születtek ekkoriban számottevő - s elfogadható tartalmu - eredmények.

Mindezen negatívumoknál fontosabb azonban, hogy Mariátegui - amikor élete végén ismét megközelítette elméletileg a faji kérdést, s főleg amikor a politikai cse-

lekvés rugóit próbálta megfogalmazni - a történelmi materializmus szellemében járt el. S ez nemcsak abban jutott kifejezésre, hogy minden vonatkozásban leleplezte az uralkodóosztályok által táplált faji ellentéték tartóhatatlanságát. Megkísérelte felvázolni egy forradalmi, egy szocialista politika alapelveit is ebben a vonatkozásban.

A faji kérdés megközelítésének alapja az osztálylényeg lett Mariáteguinél. Nemcsak azért, mert - mint hangsúlyozta - a fajelmélet a kizsákmányolást szolgálja. Felismerte azt is, hogy a külföldi és a hazai uralkodóosztályok elleni osztályharcban kulcskérdés a különféle etnikumokhoz tartozó - indián, ázsiai, néger - kizsákmányoltak öntudatra ébresztése; meg kell értetni velük, hogy elnyomottságuk és kizsákmányoltságuk abból a forrásból fakad, mint a mesztic és fehér kizsákmányoltaké. A faji egyenjogúságot - mondotta említett tézisében - csak az osztályharc keretei között lehet megoldani. Ám a kizsákmányoltak küzdelme csak akkor lehet eredményes, ha figyelembe veszi a különféle etnikumok együttéléséből, ennek tradícióiból adódó problémákat is. Ezekben az országokban - mutat rá - az etnikai tényező oly mértékben összefonódik az osztálytényezőkkel, hogy azt a forradalmi politika semmiképpen nem kerülheti meg. A faji tényezőt forradalmi tényezővé kell változtatni - hangsúlyozza. De mivel az indián óhatatlanul bizalmatlan a fehérrel és a meszticel szemben - hiszen történelmi emlékezete alapján csak elnyomóját láthatja bennük - nagyon fontos, hogy a köztük végzett felvilágosító tevékenységet, szervező munkát közülük származó, már tudatossá vált, szervezett dolgozók végezzék. E munkában - mutat rá Mariátegui - nagy szerepe lehet a szakszervezetnek, a pártnak: ezek közreműködé-

sével bontakozhat ki az elnyomott etnikumok osztálytudata, szolidaritása.

A faji kérdés - szélesebb tárgyalásában - ugyanugy egybekapcsolódik Mariáteguinél a földkérdéssel, mint az indiánkérdés. Ez teljesen jogos volt az ő korában, amikor az indiánok - sőt az ázsiaiak, négerék - többsége a mezőgazdaságban dolgozott. Végső következtetése az, hogy a fő probléma nem a faji szempont, hanem a gazdasági-társadalmi probléma; ám a faji kérdésnek is szerepe van megjelenési módjában. S egy reális forradalmi politikának számba kell vennie e tényezőt is; csak így adhat világos, osztályharcos jelleget a bennszülöttek, a négerék, az ipari és mezőgazdasági dolgozók mozgalmának.

* * *

José Carlos Mariátegui sokoldalú egyéniség volt. Mindenekelőtt forradalmár, aki újságíróként, agitátorként, propagandistaként, pártszervezőként s - talán leginkább - gondolkodóként szolgálta a proletáriátus ügyét. Szenvedélyesen, izzásig hevülve dolgozott. Ez és a gyermekkorától fényesítő betegség csakhamar elsorvasztotta. Abban az életkorban hunyt el - 35 évesen - amikor a társadalom kérdéseit boncoló teoretikusok, gondolkodók éppencsak belépnek az "érett" alkotó periódusba. Az utókor csak ifjúkori írásaiból ismerheti meg Mariáteguít. Ő csak ilyeneket hagyott hátra.

I R O D A L O M J E G Y Z É K

- Mariátegui, José Carlos: Obras Completas. Lima, 1958-1972.
1-20. kötet.
- Anderle Ádám: Politikai mozgalmak Peruban a két világhábo-
ru között /kandidátusi értekezés tézisei/ Sze-
geá, 1976.
- Anderle Ádám: Agrárkérdés Peruban az 1920-as években. Acta
Historica. Acta Univ. Szegediensis. T. XXXV.
Szeged, 1971. 61-77. old.
- Bazán, Armando: Mariátegui y su tiempo. Lima, 1969, Ed.
Amauta.
- Emilio Choy, Jorge del Prado és mások: Lenin y Mariátegui.
Lima, 1970. Ed. Amauta.
- Melis-Dessau-Kossok: Mariátegui. Estudios. Lima, 1971.
Ed. Amauta.
- D. Messeguer Illan: José Carlos Mariátegui y su pensamien-
to revolucionario. Lima, 1974.
- Szemjonov-Sulgovszkij: Rolj José Carlos Mariátegui v szoz-
danyii Kommuniszticeszkoj Partii Peru.
Novaja i novejsaja isztorija, 1957. 5. sz.
68-85. old.
- Plamennüj borec za torzsosztva igyej markszizma v Latinszkoj
Amerike - Mariátegui. /konferencia előadásai/.
Moszkva, 1966.

Gulyás András

AZ INDIÁNKÉRDÉS AZ 1920-AS ÉVEK IRODALMÁBAN ÉS
MARIÁTEGUI MARXISTA KONCEPCIÓJA

"Legyen Peru igazán perui!" - e program-jelszó állt a Mundial limai lap állandó rovatának fejlécén, és a rovatban közölt cikkek - különösen amikor José Carlos Mariátegui vette át a rovat vezetését - nagy szerepet játszottak a perui nemzeti gondolat alakításában.¹ Méltán tartotta Mariátegui a kortársi nemzedék legfőbb jellemzőjének "a növekvő érdeklődést Peru dolgai iránt"². Olyan alapművek jelennek meg, mint César Ugarte közgazdasági, Abelardo Solís mezőgazdasági tárgyú könyvei, Julio Tello, Luis Valcárcel, Hildebrando Castro Pozo, Jorge Basadre munkái a prekolumbián multtól, a gyarmati korról és a független Peru, a köztársaság történetéről, sőt Luis Heysen aprista kiskatéja is ezzel a sokatmondó címmel jelenik meg: Peru peruivá tételének ábécéje."

A modern Peru történetének sajátos megkésettisége miatt a nemzeti gondolat, a nemzeti ideológia megteremtésének átfogó igénye teljes mélységében majd száz évvel az önálló állami lét elnyerése után bontakozik ki, és egyik központi kérdésévé - ha nem a legfontosabbá - az indiánkérdés válik.

Az 1920-as években figyelhetjük meg azoknak a társadalmi, politikai és ideológiai irányzatoknak a megjelenését, melyek máig is meghatározó szerepet játszanak Peru életében. Ezt az óriási szellemi erjedést, a világban

végbement nagy változások, korunk eszmeáramlatainak Peruba való behatolása indítja meg, ekkor lép fel az "egyetemi reform" generáció, elméleti és politikai tényezőként jelentkezik a marxizmus és a szerveződő munkásmozgalom, az indításában radikális és antiimperialista aprizmus, a harcos indigenizmus, és ekkor kerül sor a retrográd "hispanidad" ideológiai kikristályosodására is.

Az indigenizmus, ez a politikai és ideológiai-kulturális mozgalom, melyet olyan nevek fémjeleznek, mint Luis Valcárcel, José Sabogal, a festő, Enrique López Albuja, később Ciro Alegria majd José María Arguedas, a Peru lakosainak többségét kitevő indián és mesztic népesség életének megismerését tűzte ki célul, életkörülményeinek javítását, az ország életében betöltött szerepének növelését. Mariátegui munkásságának az indigenizmussal foglalkozó részében marxista alapról, helyesen ismerte fel e korlátai ellenére ösztönösen antikapitalista, a néppel közösséget vállaló mozgalom jelentőségét. Hogy az indigenizmus mennyire él a perui tudatban, jól szemlélteti az a tény, hogy ma a perui értelmiség a jelenkori perui irodalom legnagyobb alakjának - César Vallejo mellett - az indigenizmus legigazibb alkotásait létrehozó José María Arguedast tartja. És nem tűntek el azok a társadalmi körülmények sem, melyek talaján az indigenizmus létrejött: "A föld egyik legelmaradottabb országában születtünk. Már az is csoda, hogy élünk, valamennyien elmúltunk huszévesek. /Peruban minden száz emberből ötvennél több éhenhal huszéves kora előtt./ A kiváltságosok kis csoportjához tartozunk, egyetemet végeztünk egy olyan országban, ahol 60%-nál nagyobb az irástudatlanság."³ Még 1966-ban is ezekkel, a minden hatásvadászat ellenére is igaz szavakkal indíthatták utjukra folyóiratukat fiatal perui irodalmárok.

N e m z e t i t u d a t é s i n d i g e n i z m u s

A nemzeti öntudat kérdése kezdettől fogva kulcsfontosságú volt az indigenista mozgalomban. Az Andesi Ifjúság Megújulási Mozgalmának folyóirata, a La Sierra első számának bevezetőjében leszögezi: "Peruban nincs igazi nemzeti öntudat..."⁴ Manuel Seoane aprista ideológus ugyanerre a megállapításra jut: "Nem létezik erős nemzeti érzés az ötmillió peruiban. A nemzeti összetartás érzelmi szála csak a kreolokat köti össze. Nincs közös akarat, elszántság saját problémáink közös erővel való megoldására... Egyes peruiak, ha hazájukról kérdezik őket, azt válaszolják, perui vagyok, de limai, mintha csak attól félnének, hogy hegylakónak /serrano/ vagy félvérnek tartják őket."⁵

Peru - és általában a dél-amerikai volt spanyol gyarmatok - nemzetté válási folyamata a függetlenségi háboru alatt indult meg. Ekkor jön létre először érdekközösség a kreolok és indiánok között, bár a "kreol nemzet" célja egyáltalán nem az indián felszabadítása, hanem a spanyol anyaország előjogainak megkaparintása. Wittman Tibor az andesi népek nemzetté válásának folyamatát elemezve rámutat ennek az érdekközösségnek törékenységére, mely magyarázatul is szolgál a nemzeti öntudat kialakulásának megkésettségére: "...egyik legfontosabb annak a viszonylagos érdekközösségnek a ténye, mely a kreolok és az indiánok között a spanyolok elleni harcban öltött bizonyos formákat, az osztályellentétek ellenére, és amely ma is vitatott kérdése a nemzeti burzsoázia és a néptömegek idegen tőke és befolyás elleni harcának. Az európai népekhez viszonyítva Latin-Amerikában, speciálisan az andesi országokban, az érdekeknek ez a találkozása gyenge, mivel a burzsoázia fejletlensége miatt kevésbé kapha-

tott és kaphat társadalmi tartalmat."6

A köztársaság, a kreol uralkodó osztály állama, mely formailag egyenjogú állampolgárrá teszi az indiánt is, csak azt a célt szolgálja, hogy a jogilag egységes nemzet elméletével, az alkotmánybafoglalt szabadságjogokkal lepelle a kizsákmányolás viszonyait.

Másrésről pedig, a törzsi, nemzetiségi keretek között élő indiánoknak korábban nem volt "nemzeti tudatuk". Találó az a vélekedés, mely szerint sok esetben azt sem tudták, hogy Peruban élnek, elszigeteltségük csak a közvetlen környezethez, közösségükhöz, földjükhöz, állataikhoz kötötte őket. Viszonylag kis változásokkal maradt fenn hagyományos életmódjuk, az inkakori gazdaság maradványai-val, melynek fő jellemzői a családi termelésen alapuló gazdaság, a kölcsönös szolgálatok rendszere, és a közösségi ritusok /ünnepek/ fontos szerepe. /A Napnak szánt juttatásokat a spanyolok fényűző vallási ünnepei váltották fel, melyek tartalma, az indiánok túlfűtött miszticizmusa ellenére - vagy azzal együtt - profanizálódott./

Peruban sohasem alakult ki a mexikóihoz hasonló "indián-tudat", mely ott a nemzeti érzés lényeges elemévé vált. Juárezhez fogható nemzeti hősök és államférfijuk a peruiaknak nem volt. /Tupac Amaru figurája csak az 1968-ban megindult folyamattal került be a nemzeti hagyomány főalakjai közé./ Jorge Basadre, a modern Peru történetének egyik legkiemelkedőbb kutatója, joggal szögezi le: "A mexikói mexikóinak érzi magát, ott beszélhetünk nemzet-ről, ők sosem emeltek szobrot Cortésnek."7

Az indigenisták egyik fő célja épp az volt, hogy visszaköveteljék az indián örökség helyét a nemzet tudatában. Korai álláspontjuk alapja a perui társadalom dualista értelmezése volt: az országban a spanyol hódítás óta két kultúra, két társadalom létezik egymás mellett,

egymástól csak viszonylagos függésben, és egymást tagadó jegyekkel.⁸ E két kultúra viszonylagos függetlensége mellett állandó kölcsönhatásban van, és az andesi kultúra egyre több külső /nyugati/ hatást asszimilál.

Más kutatók rámutatnak, hogy a társadalmi viszonyok helyes tükrözésére ez a szemlélet nem alkalmas: "A perui valóság elemzésekor nem a dualizmus, hanem a belső gyarmatosítás kell legyen a kiindulópont, mert nem két olyan társadalomról van itt szó, melyek békésen élnek egymás mellett, kapcsolataik egyenrangúak, hanem szembenállnak egymással, kapcsolataik asszimmetrikusak, és ahol a modern szektor gyarmatosítja a hagyományos szektort."⁹

Ha elméletileg nem is ilyen világos fogalmakkal, de lényegében erről az alapról közelítették meg a kérdést az indigenisták, amikor az indián emancipációjának útját az "asszimmetrikus kapcsolatok" megszüntetésében, az elnyomott indián kultúra autonóm fejlődésében keresték.

Látnunk kell ugyanakkor azt is, hogy a kreol kultúrának milyen pozitív szerepe van mind a nemzeti gondolat haladó tartalommal való megtöltésében, mind az indián kultúra értékeinek feltárásában. Wittman Tibor megállapítása szerint: "... a kreolok spanyol nyelvűsége nem csupán az elnyomott nemzetiségek kulturájának és nyelvének fejlődését akadályozó tényező, hanem a haladó nemzetközi áramlatokba való bekapcsolódásnak, a haladó eszmék közvetítésének eszköze is, a haladó kreol elemek pedig az elnyomott nemzetek /és nemzetiségek/ társadalmi és kulturális felszabadulásának fő motorjaiként tölteken be fontos szerepet...; a peruanidák kétarcu, és noha eddig elsősorban negatív vonásai érvényesültek, századunkban előtérbe kerültek a pozitív vonások."¹⁰

Éppen az indián-kérdés volt az, melynek következtében Peruban az osztály-tudat és nemzeti gondolat jobban összefonódtak egymással, mint más országok esetében.

A n a g y e l ő d : G o n z á l e z P r a d a

Az indiánnak a társadalomból való kiszorítását, mint a nemzeti sorscsapások lényegi okát először Manuel González Prada, a századvég nagy radikális-anarchista gondolkodója érzékeli, aki a Csendes-óceáni háboruban /1879-1881/ a chileiektől elszenvedett vereség magyarázatát az indián kitzasztott helyzetében keresi: "A szabad, bár fegyelmetlen forradalmi sokasággal Franciaország győzelmekeket aratott, Peru, indiánjai hadseregével, akik fegyelmezettek, de nem szabadok, csak vereségeket szenvedhet. Ha szolgává tesszük az indiánt, milyen haza védelmében harcol majd?"¹¹

Tőle származik az a gondolat is, mely majd később az indigenista ideológia alapjává válik, és melyet Mariátegui "az új nemzeti eszme csirájának" tekint: "Az igazi Perut nem a Csendes-óceán és az Andok közötti földszávon lakó kreolok és külföldiek alkotják, a nemzet azokból az indián tömegekből áll, melyek a Kordillerák keleti oldalán szétszórva élnek."¹²

Művében megtaláljuk azt a Mariáteguinél kiteljesedő gondolatot, mely az indián-kérdést társadalmi kérdésként veti fel. "Az indián-kérdés - írja 1904-ben - nem pedagógiai, hanem gazdasági, társadalmi kérdés."¹³ González Prada látja az indiánra nehezedő papi, földesuri, birói-rendőri hármast elnyomást, mely ellen védelemre van szüksége.

A z i n d i g e n i s t a m o z g a l o m v i r á g k o r a

Századunk huszas éveiben a perui irodalomban és sajtóban központi helyet foglalt el az indián-kérdés, mint a perui társadalmi fejlődés reveláns tényezője, a társadalmi és nemzeti törekvések megtestesítője.

Látnunk kell azt is, hogy az indigenista mozgalom távolról sem volt egységes. Az ösztönösen a szocializmus igiteléséig eljutó indigenisták mellett /mind ideológiai-
lag, mind művészileg az ő művük a legmaradandóbb/, sokak számára csak a spanyol kultúra elutasítását jelentette, vagy a vidéki írók véd- és dacszövetségét a főváros "urbánusai" ellen, sőt egyeseknél a minden nem-indián elleni fajgyűlöletet, "a történeti Inka államtest" helyreállításának követelését, az őseréjű indián nép irányítása alatt. Indokolt maliciával jegyzi meg hát Basadre, hogy "az Inka birodalom így lehet - a kutató pártállásának megfelelően - szocialista vagy akár fasiszta jellegű."¹⁴

A mozgalom városi, nem az indiánoktól indul.¹⁵

Mariátegui rámutat, hogy a kreol kultúra mindig gyarmati jellegű volt. Ugyanakkor az európai kultúra áramkörébe került perui szükségszerűen tudatosítja magában azt a drámát, ami Peruban zajlik. Épp ezért, mert most már saját magára, mint kitágadott, törvénytelen spanyol sarjra tekint, világosan érzi, hogy az indiánban kell megtalálnia nemzeti arculata fő jegyeit, "perui lényegét".

Ennek következtében kívülről, erős paternalista attitűddel, idealizálva, átideologizálva fordul az indiánhoz.

Ezt a paternalista alapállást tükrözi az egyik leg-harcosabb indigenista csoport, a Grupo Resurgimiento "Kereszteshadjárat az indián érdekében" címmel közreadott kiáltványa: "1. A szervezet célja anyagi és erkölcsi támogatást nyújtani az indiánoknak, akiket bajba jutott if-

jabb testvéreinknek tekintünk /hermanos menores caidos en desgracia/.

2. A csoport teljes őszinteséggel szól az indiánokhoz, és az ő érdekükben emeli fel szavát azokhoz, akiknek alszik a lelkiismeretük."¹⁶

A Pedro Zulen és Dora Mayer vezette Pro Indigena korábbi uttörő indiánvédő-felvilágosító munkája mellett kiemelkedő a cuzcói és punói indigenista csoportosulások működése, López Albuja, Luis Valcárcel, Uriel Garcia, Emilio Romero, Sabogal tevékenysége.

A haladó indigenista eszmék terjesztésében, népszerűsítésében kiemelkedő szerepet kapott Mariátegui folyóirata, az Amauta, melynek neve is az indián tömegekkel való tudatos kötelességvállalást jelképezi.¹⁷ Alberto Escobar perui irodalomtörténész és kritikus értékelése szerint az Amauta különös érdeme az volt, hogy az indigenisták mellett helyt adott a városi kultúra képviselőinek is, korszerű kitekintést adott a világra, és így lehetővé tette a leghaladóbb elemek magasszintű ötvözését.¹⁸

Nem volna teljes a korról alkotott képünk, ha nem mutatnánk be a "hispanidad", a külföldi érdekek kiszolgálásán keresztül való perui kapitalista fejlődés liberális-arisztokrata ideológiáját, legalább Victor Andrés Belaundéét, akinek álláspontja később logikusan jut a fasizmus-hoz közelálló eszmei talajra: "Akinek szeme van, láthatja, hogy a mai Peru nem az Inkák Peruja. A faj, melyet Spanyolország hozott, az indiánnal keveredve egészen új fajt hozott létre. Mind úgy érezzük, hogy egy, a spanyolok által létrehozott társadalmi egység tagjai vagyunk, a spanyol szellemi örökség élvezői, egész lényünk, legelemibb vágyaink, minden más bennünk, mint azokban, akiket az Inkák kormányoztak... A nép, mely ma e földet benépesíti, nem az inka birodalomból fejlődött, új Peru ez, spanyol

és keresztény, nem meghódított, hanem a hódításban született Peru." ¹⁹ Mariátegui hevesen elutasította ezt a "perui földben nem gyökerező nacionalizmust, melyet európai imperialista szentírásokból tanultak, s melynél idegenebb és mesterkéltébb érzés nem létezik Peruban." ²⁰

Történelmileg az indigenizmus az alábbi forrásokból táplálkozik: az indián tömegek növekvő nyomora, a sűrűn kirobbanó parasztlázadások, melyek a társadalomban tudatosítják az indián népesség potenciális erejét; a Chile elleni vesztes háború kudarcélménye; kezdetleges tőkés fejlődés, elsősorban a partvidéken, az angol befolyás növekedése; a munkásmozgalom kibontakozása, a marxizmus terjedése; a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a mexikói forradalom hatása; a kínai és törökországi polgári forradalmak tapasztalatai, melyek szerint a hagyományos, nem európai kultúra talajjáról is lehetséges a fejlődés meggyorsítása; a fellendülő archeológiai kutatások eredményei, melyekből kiemelik az inka birodalom feltételezett szocialista jellegzetességeit, mint az ugrásszerű változás objektív lehetőségének alapját.

Az indigenisták érdeklődésének középpontjában az alábbi kérdések álltak: az indián közösségi földtulajdon sorsa, a kreol agrárkapitalizmus fejlődése, az indián - nem mint egy faj képviselője, hanem mint mezőgazdasági vagy bányamunkás - kizsákmányolása, a központi kormány és politikai mechanizmusa, mellyel megtöri az indiánt, elorozza tulajdonát, és áruba bocsátja külföldieknek, idegeneknek, a kreol politikusok és földbirtokosok érdekeit védő egyház, az értelmiség szerepe az indián érdekeit védő politikai és gazdasági reformok megvalósításában.

Az indigenizmus tehát az indiánkérdést mint megoldásra váró társadalmi kérdést - földkérdést elemzi, harc-

ba száll az indián "fekete legendával", mely az indián elmaradottságát faji okokkal magyarázza, és azt igyekszik bizonyítani, hogy az indián hagyományok alapul szolgálhatnak egy magasabbrendű társadalmi rendszerbe való beilleszkedéshez.

A fejlődő országok ideológiai érése szempontjából máig haladó az indigenizmus legjobbjainak felismerése, hogy az indián a függőségi kapcsolatok révén a világgazdasági rendszer elnyomó gépezetének áldozata. Eseményi modellje az indián közösség, annak "kommunistikus szervezete", s az inka állam, melyet a korabeli tudományos irodalom egy része is "szocialistának" minősít. E gondolataival az indigenizmus nagy hatást gyakorolt a kispolgári, "kváziszocialista" mozgalmakra, sőt az alakuló perui munkásmozgalomra is.

Az APRA, mely korábban indiánvédő platformról indul, ebben az időben kezdi vonalmódosítását. "1928-29 körül az aprista ideológiában átrendezés kezdődik... Az oligarchia, a latifundiumok elleni érvek megszeliődnek, s az indián parasztok követeléseivel való egyetértést /föld/, filantróp indián-barát szövegek váltják fel."²¹ Az indigenizmus radikális áramlata viszont együttműködik a marxistákkal, a jövőt az "indián szocializmusban" látja. Valcárcel arról beszél, hogy "az indián proletariátus várja a maga Leninjét"²², az arequipai Nuñez Valdivia testvérek leszögezik, hogy "korunk, a jövő, a szocializmusé",²³ és az Amauta olvasása közben igazat kell adjunk José Maria Arguedasnak, aki szerint "e folyóirat olvasói számára a szocialista forradalom könnyen megvalósítható, közeli valóságnak tűnt".²⁴

Optimizmus, társadalomszervező, tudatformáló elhivatottság jellemezte a mozgalmat, melynek legjobbjai szükségszerűen jutottak el a marxizmus, a szocialista for-

radalom igenléséig, míg más képviselőinek műve menthetetlenül demagógiába fult.

M a r i á t e g u i é s a z i n d i g e n i z m u s

José Carlos Mariátegui "Hét elemző tanulmány a perui valóságról" c. művének²⁵ egyik központi témája az indián-kérdés, melyet mind társadalmi, mind ideológiai-művészeti szempontból sokoldaluan feltár. Nyilvánvaló számára, hogy csak a társadalmi mozgatóerők elemzése vezethet a jelenség teljes megértéséhez: "... egy irodalom mély megértéséhez az irodalmi és irodalomtudományi műveltség magában nem elégséges. Fontosabb a politikai érzékenység és a történelmi tisztánlátás..."²⁶

Kiindulópontja szerint az a tény, hogy az indiánt egyre többen Peru lényegi alkotóelemének tekintik, az új /szocialista/ távlatok jele, melyet a 20-as évek új történelmi körülményei vetítenek előre. "Az igazi indigenisták akár tudatosan, akár öntudatlanul gazdasági és politikai követelések teljesítéséért folytatott harcban vállalnak részt" - írja.²⁷

Rámutat, hogy az indigenizmus megjelenése, a perui kultúra gyarmati korszakának végét jelenti, a perui kultúra önmagára találásának kezdete. Világosan látja, hogy a nemzet integrációját a függőségi viszonyok akadályozzák, melyek a külső és belső kizsákmányolás kettős béklyójába fogják az ország lakóinak többségét.

Mariátegui érdeme, hogy González Prada által érintett gondolatot végigvive, az indián-kérdést marxista módon, az indián agrárproletár és legfontosabb termelőeszköze, a föld kérdéseként, termelési- és tulajdonviszonyok kérdéseként kezeli, nem pedig valamiféle elméletieskedő "nemzeti kérdésként". "Először is vissza kell utasítsuk a kreolok vagy "mistik" /fehérek/ ösztönös védekező reak-

cióját, amellyel a kérdést kizárólag adminisztratív, pedagógiai, faji vagy erkölcsi problémának igyekeznek feltüntetni, hogy a gazdasági élet szféráját minden áron elkerülhessék... Nem érhetjük be annyival, hogy iskolát, kulturát követelünk az indiánnak, jogot a haladásra, a mennyországra és a szerelemre. Elsőnek és leghatározottabban követeljük, hogy biztosítsák joga a földhöz."²⁸

Világosan rámutat arra is, hogy az ötmillió ország kulturája nem ignorálhatja lakossága 80 %-ának ősi műveltségét, mert ez végzetes egyensúly-zavarokhoz vezethet. Ugyanakkor egy percig sem kétséges számára, hogy a kérdés bármilyen faji alapon történő megoldása zsákutca. Ezért ellenezte a Kommunista Internacionálé buenos-airesi értekezletén az "indián nemzeti államok" létrehozásának tézisét: "Ha ma ilyen államok jönnek létre, az nem az indián proletáriátus diktatúrájához vezet, még kevésbé osztály nélküli indián állam létrejöttéhez, mint ahogy itt valaki állította, hanem indián burzsoá állam létrejöttéhez, a burzsoá állam valamennyi belső ellentmondásával."²⁹

Helyesen érzékeli, hogy az indigenizmus sokkal több irodalmi divatnál, "az új Peru öntudatra ébredésének"³⁰ fontos állomása. Amikor az orosz narodnyik-mozgalommal állítja rokonságba a perui irányzatot, a társadalmi mozgás - eltéréseiben is hasonló - analógiáit észleli.³¹

Megsejti a kialakuló irányzat nagy lehetőségeit a perui valóság összetett ábrázolására: "Nagyon tévednek, akik kezdetlegessége, vagy egyes szószólói opportunizmusa miatt egészében mesterkéltnek tartják. Amiatt sem kell kétségbevonnunk létjogosultságát, hogy eddig nem született mesterműve. A mestermű csak a közepes művek jelentéktelen sokasága által termővé tett talajon virágzik ki."³² Jósolatát jóval halála után **Ciro Alegría** és

különösen José Maria Arguedas művei igazolták.

Érzi az indigenizmus korlátait is: "Az indigenista irodalom még nem képes rá, hogy szigoruan pontos képet adjon az indiánról. Idealizálnia, stilizálnia kell. Lelkébe sem képes teljesen behatolni. Mert félvérek irodalma még ez. Ezért indigenista és nem indián irodalom."³³
Erre majd José Maria Arguedas jut el.

A r g u e d a s

Arguedasról sokszor elmondták, hogy a többi indigenistától az különbözteti meg, hogy az indiánokat "belülről" látja. Ez azt jelenti, hogy az andesi társadalmat totalitálásában kellett bemutatnia, valamennyi bonyolult kölcsönviszonyával együtt. Arguedas maga ezt így fogalmazta: "A mai próza, mely indulásakor indigenista, már nem nevezhető annak, mert az ország egész közössége sorsát írja le, értelmezi, de továbbra is indigenistának tekinthető, amennyiben hitet tesz az őslakos népesség nagyszerű emberi tulajdonságai mellett, és felismeri azt az ígéretet, melyet a harcban álló Peru és a Latin-Amerika más hasonló helyzetű országaiban folyó társadalmi harcok végkimenetele szempontjából jelent."³⁴

Arguedas egész életét és munkásságát e cél szolgálatába állította, és hitet tett mellette 1968-ban, a Carcilaso de la Vega, az Inka - Díj átvételekor mondott beszédében is: "Egész életemben azt próbáltam írott formába önteni, ami magam is vagyok: élő, erős és terjeszthető kapocs a nagy, bekerített nemzet /az indiánok/ és az elnyomók nemeslelkű, emberséges képviselői között. A két nemzet, melyből származtam, harcban állt, a világ zavaros volt... Lázadni akartam, tenni valamit... A dolgok időtálló rendjét Mariátegui, és később Lenin műveit olvasva találtam meg, lelkesedésem áramának a szocialista eszme nyitott helyes irányt."³⁵

1970 júniusában a Visión del Peru c. limai folyóiratban jelent meg Arguedas posztumusz cikke: "Az indigenizmus létjogosultsága Peruban"³⁶ címmel, melyben ismét hitet tett e program mellett.

* * *

Ahogy ezt rövid áttekintésemben igyekeztem felvázolni, az indigenizmus jellegzetesen fejlődő országbeli, ösztönösen antikapitalista, és legjobb képviselőiben a szocializmust igenlő nemzeti-értelmiségi mozgalom, melynek ideológiáját az andesi elmaradottság, az ellentmondásaiban és feltáratlanságában is termékeny prekolombiánus örökség, és a perui nemzeti értelmiség eklektikus társadalmi nézetei határozták meg.

A mozgalom emancipációs törekvései, melyek tudatosultak a perui társadalom széles rétegeiben, és melyeket egyetlen komoly politikai párt sem ignorálhatott, bizonyos mértékig jelen vannak a perui fegyveres erők által 1968-ban megindított folyamat haladó antiimperialista ideológiájában. És ez az, ami az indigenizmus létjogosultságát a perui haladás történetében vitathatatlaná teszi.

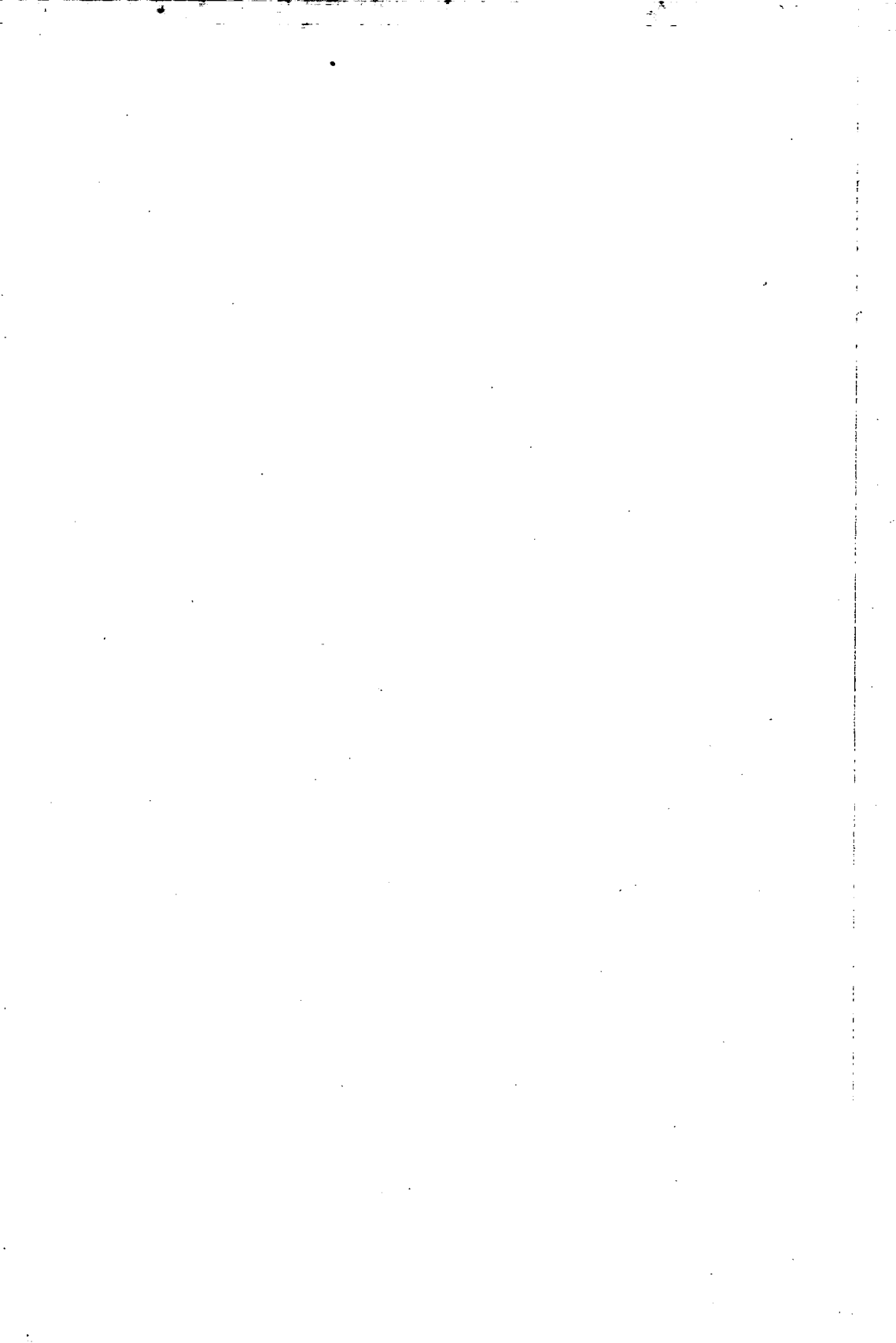
J E G Y Z E T E K

- 1 Lásd bővebben Mariátegui, José Carlos: Peruanicemos al Peru. Mariátegui: Obras Completas II. kötet Lima, Ed. Amauta, II. kiadás, 1972.
- 2 Mariátegui, J. C.: Hacia el estudio de los problemas peruanos. Mundial, Lima 1925. július 10, Op. cit. 50. old.
- 3 Narración "Revista Literaria Peruana" No. 1. Lima, 1966. november, 3. lap
- 4 La Sierra I. évfolyam 1. szám Lima, 1927. január Guevara, J: Guillermo: Bevezető cikk. 2. lap.
- 5 Seoane, Manuel: Nacionalismo verdadero y nacionalismo mentiroso, Amauta IV. szám Lima, 1926. december 19. old.
- 6 Wittman Tibor: Az andesi népek nemzetté válásának egyes gazdasági feltételei a gyarmati korszak végén Acta Historica, U. Szegediensis Tomo XLI 34. oldal
- 7 A szerző beszélgetése Jorge Basadréval, Lima, 1975. 5. 9.
- 8 Az indián kultúra falusi kultúra, szinte kizárólag mezőgazdasági termelésen alapul, a létminimumnál alig magasabb szinten vegetál, hagyományait őrzi, kecsuául beszél, és értékrendje sok olyan tulajdonságot tartalmaz, melyet indiánnak nevezhetünk. A "nyugati" kultúra városi, gazdasága jobbra az iparon és a szolgáltatáson alapul, életszínvonala magasabb, kevésbé kötődik a hagyományokhoz, spanyolul beszél, és értékrendje alapján nyugatinak minősíthető.
- 9 Marzal, Manuel: ¿Es posible una iglesia indígena en el Perú? en: América Indígena, vol. XXXIII. no. 1 enero-marzo 1973. 114. oldal.
- 10 Wittman Tibor: I. m. Acta Historica, Tomo XLI 33. old.
- 11 González Prada, Manuel: Sus mejores páginas Ed. Paracas - Lima, é. n. 24. oldal /Discurso en el Politeama, 1888. jul. 28.//
- 12 U. o. 26. oldal
- 13 González Prada, Manuel: Horas de lucha Ed. Peisa, Lima, 1969. 234. oldal /Nuestros Indios/

- 14 lásd a 7. sz. jegyzetet
- 15 Az indián nem tüzhet maga elé indigenista politikát, hisz az ő tudata-világa az indián közösségre korlátozódik, melynek homogén preklasszista közegében a nemzeti tudat, mint olyan nem jelentkezik még.
- 16 Amauta 5. szám, 1927. január 38. oldal
- 17 Tanító, bölcs, öreg, kecsuál
- 18 A szerző beszélgetése Alberto Escobarral, Lima, 1975. 5. 18.
- 19 Belaúnde, Victor Andrés: Peruanidad U. Católica, Instituto Riva-Agüero, Lima, 1968. 36. oldal /Belaunde Bartolomé Hererát idézi
- 20 Mariátegui, J. C.: ¿Existe un pensamiento hispanoamericano? Mundial, Lima, 1925. május 1. no 255. 9 oldal /megjelent Mariátegui: Obras completas, Ed. Amauta Lima 12. kötet 1971. Temas de nuestra América 25-26. oldal
- 21 Anderle Ádám: Az Apra ideológiájának alapvonásai a pártalakulás-időszakában /1928-1932/ Acta Historica, U. Szegediensis 1973. Tomo XLVI. 22. old.
- 22 Idézi Paris, Robert: Para una lectura de los 7 Ensayos Textual, no 5-6. 1972 december. INC Lima, 6. oldal
- 23 Sierra 1 évfolyam 3. szám, Lima, 1927. 58. oldal
- 24 Arguedas, José María: Razón de ser del indigenismo en el Peru: lásd Visión del Peru 5. szám Lima, 1970 június 45. old.
- 25 Mariátegui, J. C.: Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana, La Habana Ed. Casa de las Américas. 1963. 1-328. lap.
- 26 Mariátegui: u. o. 227. oldal
- 27 Mariátegui: u. o. 311. oldal
- 28 Mariátegui: u. o. 206. oldal
- 29 Mariátegui, J. C.: El problema de las razas en la América Latina; a Kommunista Internacionálé buenos-airesi érte-

kezletére készített anyag Lásd: Mariátegui: Obras completas tomo 13. Ed. Amauta Lima 5. kiadás, 1974. 81. old.

- 30 Mariátegui: Siete ensayos... 306. oldal
- 31 U. o. 307. oldal
- 32 U. o. 307. oldal
- 33 U. o. 313. oldal
- 34 Arquedas, José Maria: op. cit. lásd 24. jegyzet 45. old.
- 35 Arquedas, José Maria: El zorro de arriba y el zorro de abajo Buenos Aires, Ed. Losada, 4. kiadás, 1973. 297-298. oldal
- 36 Arquedas, José Maria: lásd 24. sz. jegyzetet

Kollár Zoltán

KÜLFÖLDI TŐKE ÉS ELMARADOTTSÁG LATIN-AMERIKÁBAN

José Carlos Mariátegui Peru történelmének abban a szakaszában élt és fejtette ki tevékenységét, amikor a perui társadalmi-gazdasági viszonyok máig meghatározó módon indultak változásnak.

E sokrétű változásoknak döntő elemeit - mint amik alárendelik maguknak a többi tényezőt - az átalakult és újjárendeződött latifundium-rendszer és a külföldi monopoltőke /amelynek leghirhedtebbike az észak-amerikai Cerro de Pasco Copper Corporation/ jelentették. E két erő a XX. században gazdaságilag, politikailag jelentős mértékben összefonódott, így torzította el Peru történelmi fejlődését.

Ilyenformán a perui társadalom legmélyebb ellentmondásai az agrártársadalomban és a külföldi tőkétől való függésben bontakoztak ki, és képezték a haladásért küzdő erők harcának objektív alapját.

Mariátegui elemezte a perui függő gazdaság természetét, s módszerének alapja a lenini imperializmus-elmélet volt.¹ A perui gazdaságot elnyomta a külföldi finánc-tőke, mégpedig úgy, hogy miközben fiókvállalatai közvetlenül kizsákmányolták az országot, a latifundisták a külföldi tőke érdekeinek közvetítői, ügynökei lettek, a politikai hatalom pedig az ország kolonializációjának a tényezőjévé vált.

Mariátegui hangsúlyozta, hogy a függő országokban a külföldi tőke és a félf feudális rendszerek egybekapcsolódása megnehezítik a nacionalizálás, az iparosítás

végrehajtását, a monokultura felszámolását. Mariátegui azonban arra is rámutatott, hogy a külföldi tőkebehatalás nemcsak a függőséghez, a gazdaság és társadalom elmentmondásainak konzerválódásához vezet, hanem a proletariátus megszületéséhez és megerősödéséhez is. Annak a proletariátusnak az osztályá válását eredményezi, amelynek történelmi hivatása a kapitalizmus megdöntése.

Ez a Mariátegui-munkásságból kiemelt vázlat nemcsak a korabeli Perura jellemző, hanem - mutatis mutandis - napjaink Latin-Amerikájára is.

Mariátegui szellemi hagyatékával akkor sáfárkodunk jól, ha úgy emlékezünk meg róla, hogy kiemeljük azokat a gondolati mozzanatokot, amelyek kiindulópontjai lehetnek Latin-Amerika mai társadalmának elemzéséhez, s hozzájárulunk Latin-Amerika "második függetlenségéért" vívott harcához, azáltal, hogy e harc objektív alapjait feltárjuk.

Előadásomban ezért a külföldi tőke latin-amerikai szerepével és következményeivel kívánok - röviden, néhány gondolat erejéig - foglalkozni. Nem csupán Peru viszonyait elemzem, hanem egész Latin-Amerikáét. Ugy vélem, ez is logikusan következhet Mariátegui munkásságából, hiszen ő maga sem elszigetelten vizsgálta a perui fejlődés kérdéseit, s különösen fontosnak ítélte az antiimperialista harcban az internacionalizmust², s úgy vélekedett, hogy a latin-amerikai forradalom sem több, sem kevesebb nem lesz, mint a világforradalom egy fázisa, egy szakasza.³

A kapitalista gazdasági rendszerben a piacnak különleges szerepe van, hiszen a tőke értékesülése a piacon realizálódik. A kapitalizmus piacai kétoldalu folyamatban fejlődtek és fejlődnek. Egyik oldal tulajdonképpen a kapitalizmus vertikális fejlődését jelenti, vagyis a

tőkés mezőgazdaság és ipar ki- és továbbfejlődését; másik oldal pedig a kapitalizmus horizontális fejlődésében, vagyis a kapitalizmus uralmának újabb területekre történő kiterjesztésében fejeződik ki.⁴ E kétoldalú folyamat kölcsönhatásai leginkább a tőkés felhalmozás történelmi tendenciájában nyilvánultak meg, amelyek egyik "eredménye", hogy a tőkés világgazdaságban a fejlett országok hatalmukba vonták a fejletleneket, legalábbis gazdaságilag gyarmatosították őket, miközben - a tőke centralizációja és koncentrációja során - a tőkemonopólium monopol-tőkés formába csapott át.

Ismeretes, hogy a monopol-tőke társadalmi uralmának kifejlődése és általánossá válása két alapvető történelmi változatot mutat.⁵ Az egyik, amikor a tőke a szerves fejlődés útját futja be, tehát a tőkés felhalmozás alapján, a másik - a szervetlen típus - pedig, amikor a már funkcionáló monopol-tőke kívülről hatol be a kisüzemek világába, s fenntartva az ott uralkodó viszonyokat, ezekre építi hatalmát.

A szerves fejlődés történelmi analógiát mutat magának a tőkének a kifejlődésével és elterjedésével. Ez a folyamat minket kevésbé érdekel, mert az elmaradott országokban /mint a latin-amerikaiak is/ ez a típus másodlagos jelentőségű, illetve más anatómiát mutat.

A szervetlen fejlődésnek is megvan a maga történelmi analógiája. Ahogyan a tőkés fejlődés kezdetén a tőke - mégpedig a kereskedelmi tőke - kívülről behatolva a társadalmi termelés nem tőkés szektorába, hatalmába kerítette a kézműves termelést, úgy vonja uralma alá a kifejlődött monopol-tőke a nem monopolizált tevékenységet. Köztudott, hogy Marx a kereskedelmi tőkének ezt a fajta behatolását a termelésbe - mégha ez is volt a legelter-

jedtebb forma - nem tekintette igazán forradalmi utnak.⁶

Azzal, hogy a tőke, majd a monopolizált tőke behatolt a fejletlen gazdaságokba - jóllehet feltörte a hagyományos, prekapitalista viszonyokat, legalábbis addig a határig, ameddig érdekei megkívánták - monopolhelyzete révén képes volt úgy uralma alá vonni ezeket a gazdaságokat, hogy nem változtatta meg radikálisan a termelők állapotát. A tőke úgy vonta a gazdasági egységeket kizsákmányolási rendszerébe, hogy nem teremtette meg a termelők fejlődésének lehetőségeit, sőt a tőkés átalakulás különös feltételeinek kialakulását is erőszakosan meggátolta.

A tőke képes volt arra, hogy a prekapitalista jellegű munkaviszonyokat beépítse saját kizsákmányolási viszonyai közé, ezáltal megszerezte magának az értéktöbblet forrását, de nem segítette elő - vagy legalábbis lassította - a piacnak azt a polarizációját, amely elengedhetetlen feltétele a tőkés gazdálkodásnak: a termelő és a termelési eszközök szétválasztását.

Másik következménye a tőke behatolásának a pénztőke felhalmozásának megakadályozása. Mint a termelőeszközök tulajdonosa, a tőke - a magántulajdon sérthetetlensége alapján - természetesen az értéktöbblettel szabadon rendelkezett. A modern tőkekivitel során a gyarmatokon letelepedett tőke - többnyire valamely anyaországi monopólium /monopolista csoport/ fiókvállalata lévén - az értéktöbbletet általában nem ott tőkésítette, azaz nem ott halmozta fel, ahol megtermelték, hanem máshol, főként az anyaországban. Ezáltal a tőkés felhalmozás tendenciája a tőkés világgazdaság sajátos polarizációjaként jelenik meg: a gyarmattartó tőkéseinek gyors meggazdagodásában és a gyarmatok termelőinek elszegényesedésében. Ez az

ellentmondás a "gazdag" és "szegény" ország látszólagos ellentétében fejeződik ki. Erről gyakran politikailag káros, sekélyes koncepciókat olvashatunk, hiszen az ezt valók elfelejtik azt, hogy ennek az ellentmondásnak háttérében a tőke-munka nemzetközi méretű ellenmondása húzódik meg, s ez az igazi alapvető ellentmondás.

Ez a tendencia azt is jelenti, hogy - mivel a tőkés átalakuláshoz a tőkének meghatározott minimumára van szükség - a tőke elvonásával a külföldi monopolitőke megakadályozza azt, hogy ez a minimum a helyi tőkések kezében felhalmozódjék, vagy legalábbis elérje, hogy a tőkefelhalmozás csak szűk körre korlátozódjék, ezáltal meggátolja az önálló alapokon nyugvó kapitalizmus kibontakozását.

A gyarmatokat, illetve a fejlett tőkésországok háttországává degradált országokat a monopolitőke meghatározott funkciók ellátására kényszerítette tőkekivitele és politikai uralma /befolyása/ alapján.

Ezek a funkciók közismertek, s ma is megvannak azok az alapok, amelyekre támaszkodva az imperialista monopóliumok - jóllehet módosult formában - megtartják érdekszférájukban ezeket az országokat, s érdekeiknek megfelelően meghatározott funkciók ellátására kényszerítik őket.

Az utóbbi időszakban, a kapitalizmus általános válságának harmadik szakaszában, a hagyományos kolonialista nemzetközi munkamegosztás rendszere válságba jutott. Ez a válság, amelyet több tényező - gazdasági, társadalmi, politikai - váltott ki, szükségessé tette, hogy a nemzetközi munkamegosztás új típusú rendszere alakuljon ki. Természetesen az imperialista monopóliumok is törekedtek arra, hogy ez az új rendszer érdekeiket szolgálja. Neokolonialista politikájuk, módszereik révén elérték, hogy az imperializmus háttországát alkotó országok több-

nyire megmaradtak a tőkés világgazdaság perifériáján; az imperialista monopóliumoktól /országoktól/ alárendelt, függő helyzetben.

Latin-Amerikára a tőke már a múlt században felfigyelt. Több mint egy évszázados küzdelemben, amelyet az észak-amerikai és a többi - európai - tőkés csoport vivott, nemcsak a hegemon-szerepet orozták el az amerikai tőkés, hanem megváltozott beruházásaik típusa és koncentrációja is.

A latin-amerikai országokban a külföldi eredetű közvetlen beruházásokból az amerikai tőke 76%-kal, az angol tőke kb. 12%-kal, a nyugatnémet 5%-kal részesedik. Növekvő tendenciájú a nyugatnémet, a francia, az olasz, a holland, a japán tőke behatolása a latin-amerikai országokba. A latin-amerikai piacot az utóbbi években ismételten felfedező és a hagyományos befektetők /angol, nyugatnémet stb./ piacpolitikájában már számos új vonással találkozunk: a tőkés csoportok mind az országok megosztása, mind pedig a befektetési ágazat szempontjából nagyon koncentrált tevékenységet folytatnak. Így pl. a nyugatnémet tőkekivitellel 72%-a Argentínába és Braziliába irányul, ugyanide a francia tőkekivitel 75%-a megy. A japán tőkekivitel 75%-a Braziliába, Argentínába és Mexikóba hatolt be. A brazil gazdaságba befektetett nyugatnémet tőke 85%-a a feldolgozó iparba hatolt be /ebből 70% az autóiparba/. A többi ország tőkekivitelének a megosztása az országok és ágazatok között hasonlóan koncentrált.

Egyébként a bruttó állótőke-állomány kb. 10-15 %-a külföldi eredetű /pontosabban külföldi monopóliumok általi beruházás/. A külföldi tőke valóságos pozícióját a 10 %-os részesedés korántsem fejezi ki. Pl: Mexikóban ez az arány kb. 5-7%-os, ugyanakkor a 100 legnagyobb vállaltból

39-et a külföldi monopóliumok ellenőrzik, az argentin ipar harmada külföldi kézben van, az United Brands /Fruit/ 6 közép-amerikai országban lényegében teljes egészében kezében tartja a trópusi termékek termelését és exportját,⁷ Latin-Amerikában amerikai monopolizációs csoportok ellenőrzik a feldolgozó ipar harmadát, a kitermelő ipar 4/5-ét /a réztermelés 95%-át, a bauxittermelés 64%-át, a vasgyártás 62%-át, a mangán- és a cinkbányászat 45%-át, az ólomkitermelés 40%-át, a kőolajkitermelés kb. 55%-át/. Az amerikai monopóliumok tulajdonában levő leányvállalatok termelik a latin-amerikai GNP 20%-át, ők szállítják az összes export egyharmadát. Az amerikai monopóliumok kb. 1,5 millió embert foglalkoztatnak.⁸

A beruházási típusok egyuttal történelmi formát is jelentenek.⁹ Történelmileg is első formát a nyersanyagkitermelésbe fektetett beruházások jelentik. Ilyenek pl. az Anaconda rézbányái Chilében, a Reynolds bauxitbányái Jamaicában, Guyanában. Ezután kiépültek a nyersanyagok elsődleges feldolgozását végző üzemek is, mint pl. a kubi nikkelfeldolgozók voltak a forradalom győzelme előtt.

Ennek a beruházási formának a következményeként a fejlődő országok a fejlett tőkésországok közvetlen függelékéivé váltak; ezek az üzemek kifejezetten exportra termeltek, s az "anyaország" ujratermelési folyamata határozta meg tevékenységüket. s ennek minden káros konzekvenciáját viselték /válság átplántálása stb./.

Főként a második világháború óta terjedtek el azok a fiókvállalati formájú beruházások, amelyek a feldolgozóiparban telepednek meg. Ezek elsősorban szerelőüzemek, a termelés utolsó vertikális fázisát végzik. Nyersanyagait, félkész termékeiket, alkatrészeit többnyire az "anyaországi" anyavállalattól szerzik be.

Ezzel a külföldi vállalatok a helyi piac feletti uralomra tesznek szert, s lehetővé teszik az exportpiacok

megtartását is. Ilyenkor fontos jövedelmi tételt jelentenek - a szokásos profitforrásokon kívül - a szabadalmi díjak is.

A következő forma összefüggésben van a nemzetközi konglomerátumok, a multinacionális társaságok meghatározó elterjedésével. Ezek az ún. multinacionális beruházási formák, amikor is a termelési vertikum különböző fázisait különböző helyekre telepítik, s a vállalat különböző telephelyű egységei egymásnak szállítanak. Jellemző ez főleg a petrokémiára, a számítógépiparra, az elektronikus iparra.

Ezeket a beruházásokat egyáltalán nem a helyi szükségletek, hanem a multinacionális vállalatok profitérdekei szabják meg, nem integrálódnak a helyi gazdaságba, hanem még inkább kiszélesítik, "világgazdaságivá" teszik a gazdaságok függését.

Fontos része ennek a függési rendszernek, hogy egyre jelentősebbé válnak a fináncióke feldolgozóipari beruházásai.

A feldolgozóipari beruházásoknak - mint általában a külföldi tőke behatolásának - kettős konzekvenciája volt. Egyes területeken hozzájárultak az ipari és a gazdasági fejlesztéshez, a termelőerők fejlődéséhez, meghonosítottak bizonyos fajta műszaki kultúrát stb. Ennek azonban számos káros következménye is volt. A legfontosabbak: kiszélesítették a külföldi monopólióke pozícióit, tehát az egyoldalú gazdasági függés megerősödését eredményezték. Ezek a beruházások nem vezettek az egészséges ipari szerkezet kialakulásához, mivel nagyrészt az "anyországból" származó termékek továbbfeldolgozásával, összeszerelésével, esetleg csupán adjusztálásával foglalkozó üzemek megteremtését eredményezték. Bár többnyire magas technikai, technológiai szinten levő üzemek jöt-

tek létre, de az így bevitt technika és technológia nem jelentette az ipar egészének technikai fejlődését, mivel csak a vertikum egyes - általában végső - fázisainak technikai feltételeit hozták létre.

A nemzeti ipar jelentős része kénytelen a külföldi kézben levő ipart kiszolgálni. A külföldi tőke jobb feltételekkel termel, így meggátolja a nemzeti ipar fejlődését is. Általában nem célja a termelés szerkezetének átalakítása, az ágazati kapcsolatok fejlesztése. Ekként sajátos "import-enklávék" jönnek létre. Az "import-enklávék" termelése a fogyasztás szerkezetének torzítását is eredményezi /pl. luxuscikkek/, illetve olyan fogyasztási szerkezet kialakításával jár együtt, amely nem felel meg az ország fejlettségi szintjének. Termelésükkel befolyásolni tudják a gazdasági fejlődés irányát.

További káros következmény, hogy növekszik a latin-amerikai gazdaságok külkereskedelmi függése. A külföldi tőke korlátozott lehetőséget teremt a munkanélküliség felszámolására.

Viszonylag gyorsan emelkednek a kereskedelem szférájában is a tőkebefektetések. A külföldi, elsősorban az amerikai kereskedelmi monopóliumok egyre inkább kiszorítják a helyi kereskedőket. Ennek az a konzekvenciája, hogy a kisárutermelők helyzete is egyre nehezebbé válik, mert egyre nehezebben tudják kivédeni az amerikai konkurenciát, felhalmozási lehetőségük korlátozottabbá és szűkebbé válik az amerikai cégek ár- és kereskedelempolitikája következtében.

Ujabb jellemző, hogy a külföldi tőke - egy-két országtól eltekintve - a mezőgazdasági beruházások helyett a mezőgazdasági termékek feldolgozását és e termékek kereskedelmét helyezi előtérbe. Ennek két fontos káros következménye van: a kisárutermelők elszegényedése egyre nagyobb méreteket ölt, és növekszik a mezőgazdaság

függése a külföldi tőkétől.

A külföldi monopoltőkés csoportok iparosítási politikájukkal és kereskedelmi tevékenységükkel általában akadályozzák a latin-amerikai gazdaságok termelési szerkezetének egészséges átalakítását. Háttérbe szorítják a nemzeti tőke, vagy az állam által kifejlesztett ipart. A földbirtokos oligarchiával együtt fenntartják és kiterjesztik az exportenklávékot. Emellett korlátozzák a legfontosabb nehézipari ágazatok kialakítását. Az elmondottakon kívül ezt egyrészt hitelpolitikájukon keresztül érik el, másrészt azzal, hogy a nemzeti tőkés körök gazdaságilag és politikailag fontos köreit érdekelté teszik saját "iparosítási politikájuk" végrehajtásában /pl. közös vállalatok létrehozását kezdeményezik, az eladásokban előnyben részesítik a lojális tőkés csoportokat/.

Az egyoldalú gazdasági függés és az egyéb függési formák együtt járnak a kizsákmányoltság különböző viszonyaival. A közvetlen kizsákmányolás mellett a kizsákmányolás olyan közvetett formái is érvényesülnek, mint a kereskedelmi kizsákmányolás /terms of trade rosszabbodása, a nem egyenlő munkamennyiségek cseréje/, a felvásárló kereskedelmi tevékenységekből következő kizsákmányolás, a hitelnyújtás, a hitelnyújtás adta kizsákmányolási lehetőségek.

Néhány jellegzetes adattal illusztrálom előadásom végén a külföldi tőke - számszerűsíthető - tevékenységét.¹⁰

Az amerikai fináncsőke hatalmának kiszélesedését példázza az, hogy az USA bankok fiókvállalatainak az aktívái az 1967. évi 1,2 milliárd dollárról 1972-re 2,6 milliárdra ugrottak, s maga a fiókhálózat 40 %-kal bővült /133 bank helyett 277 tevékenykedik/.

1961-65 között az amerikai monopóliumok még "csak" évi 1165 millió \$-t, 1966-70 között már évi 1638 millió \$-t vontak ki a latin-amerikai kontinensről, megfosztva ezzel az országokat felhalmozási lehetőségeiktől.

Ezt a sort még tovább lehetne folytatni, de - úgy vélem - elégséges alapot szolgáltattam ahhoz, hogy kimutassam, a latin-amerikai országok gazdasági elmaradottságának egyik, ha nem a legfontosabb okozója a külföldi monopóliumok uralma, s hogy elmaradottságukat ezek az országok akkor tudják felszámolni, ha következetes harc útján megszabadulnak a külföldi fináncstőke uralmától és belső társadalmi bázisától, kiszolgálóitól; tehát Mariátegui a mához is szól, gondolatai aktuálisak.

J E G Y Z E T E K

- 1 Vö: Semionov-Shulgovskij: El papel de José Carlos Mariátegui en la formación del P.C.P. Editora Unidad, Lima, 1971.
- 2 "Antiimperialisták vagyunk, mert marxisták vagyunk, mert forradalmárok vagyunk, mert a kapitalizmust mint antagonisztikus rendszert szembeállítjuk a szocializmussal, amely arra hivatott, hogy felváltsa a kapitalizmust, mert a külföldi imperializmus elleni harcban teljesítjük Európa forradalmi erőivel való szolidaritási kötelezettségeinket."
/El movimiento revolucionario - latinoamericano. Buenos Aires, 1929. p. 1./
- 3 Dialéctica, 1946. N. 17. p. 27.
- 4 "... a kapitalizmus nem létezhet és fejlődhet, ha nem bővíti állandóan uralmának szféráját, ha nem gyarmatosít újabb országokat, ha nem von be régi nem-kapitalista országokat a világgazdaság forgatagába." /Lenin: A kapitalizmus fejlődése Oroszországban, Összes Művei, 3. kötet, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1964. 553. o./
- 5 Részletesen ld. Szabó Katalin: A nagyvállalati kihívás. Új hullám a tőkekoncentrációban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974.
- 6 "Bármennyire jelentős az utóbbi ut /ti. a kereskedő közvetlenül a hatalmába keríti a termelést - K.Z./ történelmileg mint átmenet - példa erre a XVII. század angol clothierje /posztókereskedője/, aki ellenőrzése alá vonja a takácsokat /bár ezek önállóak maradnak/, gyalog ad el nekik és megveszi posztójukat -, mégis önmagában véve nem forradalmasítja a régi termelési módot, sőt azt inkább konzerválja és mint a maga előfeltételét megtartja." /Marx: A tőke, III. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1956. 334. o./
- 7 Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnaja Otnosenyija. Moszkva, 1969. 9. sz. 129-132. old.
- 8 América Latina: Estadísticas de la dependencia y la explotación. Suplemento de Revista Internacional, No. 11. de 1971. Praga, 1971. 8-10. old.
A legjelentősebb amerikai monopoltőkés csoportok,

amelyek a latin-amerikai tőkebefektetésekben érdekeltek, a következők: Morgan-csoport: a villamos- és rádiókészülékek, a háztartási gépek, az irodagépek és berendezések gyártásában, a szinesfém- és a vasérc-termelésben, a villamosenergia-termelésben, a kőolaj-szektorban, a vegyiparban, a Coca-Cola gyártásban; a Rockefeller-csoport a kőolaj-szektorban, a kőolajipari termékek értékesítésében, a konzerviparban és tejfeldolgozásban; a Du Pont-csoport: az autógyártásban és -összeszerelésben, a műszáltermelésben, a robbanóanyagok előállításában; a Mellon-csoport az elektrotechnikai iparban, a bauxit-, a vasérc-, a kőolaj-kitermelésben, a vegyiparban, a vanádiumérc-bányászatban; a Clevelandi-csoport: a gumiiparban; Chicagói-csoport: a husfeldolgozásban és ők a hűtőházak és a nagykereskedelmi vállalatok tulajdonosai.

⁹ James O'Connor: A nemzetközi társaságok és a gazdasági fejletlenség. id: Világkorszerek. Válogatás. Válogatta: Ádám György. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1974. pp. 273-290.

¹⁰ Latinszkaja Amerika, 1975. október /Moszkva/ pp. 5-23.

Anderle Ádám

J. C. MARIÁTEGUI ÉS A PERUI MUNKÁSMOZGALOM AZ
1920-AS ÉVEKBEN

A p e r u i m u n k á s m o z g a l o m k o r a i
k o r s z a k a

A születő perui, /szorosabban véve a líma-callaói/
munkásosztály a század első éveiben kezdett felemelked-
ni a kölcsönös segélyző társaságok színvonaláról, kezd-
te harcait megvívni a munkabérek növeléséért, a munka-
idő csökkentéséért, a női és gyermekmunka védelméért,
szociális törvények megteremtéséért. Mindezideig nem
ismert hevességű sztrájkmozgalmak robbantak ki 1904-ben,
1912-13-ban, 1916-17-ben, majd 1919-ben.¹ A munkások
szervezkedése és kezdődő harcai - a partvidéken, a fő-
városban és környékén, valamint a Chicama völgyében
- első eredményeit jelenti, hogy 1905-ben először ün-
nepelte meg Lima munkásosztálya május elsejét; 1906-
ban zajlott le az első szolidaritási sztrájk; 1913-ban
a kormány kénytelen volt a munkások sztrájkhoz való
jogát elismerni; ugyancsak 1913-ban sikerült az első
límai gyárnak kiharcolnia a 8-órás munkaidőt, mely az
első világháború alatti sztrájkmozgalmak központi jel-
szava lett.²

Ez a munkásmozgalom az anarchizmus eszméinek hatá-
sa alatt bontakozott ki. Először a pékek mutualista
szervezetébe hatolt be, /1906-ban létrejött a Federación
de Obreros Panaderos, Carracioli, Delfin Lévano, Ormachea,
Eziagaerre szervezésével/ majd a textilszervezetekben
hódított, melyek 1907-től szintén kevésnek találták
a mutualista szervezeteket.³

Az 1910-es években a lima-callaói munkásmozgalmat az igen erőteljes anarchista agitáció befolyásolta. Kislétszámú, de igen aktív csoportok ujságjaikon /Estrella del Peru, El Oprimido, La Protesta/, brosuráikon keresztül⁴, tanulóköreikben a fanatikusok abszolút biztonságával hirdették igazságukat,⁵ terjesztették a munkások közt, rámutatva a mutualisták tevékenységének hatástalanságára. Ennek a propagandának a következtében az 1912-13-as sztrájkhullám idején a gazdasági követelések mellett már politikai jelszavak is megjelentek.⁶

A heves sztrájkmozgalmak ellenére nem jöttek létre azonban tartós, nagy munkásszervezetek; maguk az anarchista csoportok kicsi, bár energikus "páholyok" maradtak csupán.⁷

A perui munkásmozgalom 1916-től kezdett tuljutni anarchista korszakán. Ettől kezdődik ugyanis az erőteljes szindikalista agitáció, melynek kezdeményezői a La Protesta köréből kerültek ki,⁸ s a lap az, mely erőteljes propagandát hirdetett a szakszervezetek megszervezéséért, mint a munkások szervezkedésének legmagasabbrendű formájáért, harci formaként a sztrájkot, a bojkottot és szabotázst hirdetve meg.⁹ 1916-19 közt a sztrájkok már erős szindikalista agitációval folytak, s kiterjedtek Huacho, Huara, Sayán, valamint később a Chicama völgyének agrárkörzeteire is, megmutatva, hogy az 1919-21 közti agrárproletár-sztrájkok mögött már ez a befolyás is jelen volt.¹⁰

Ennek az 1916-19 közötti sztrájkhullámnak több szempontból is nagy volt a jelentősége. Egyrészt a Lima-callaói munkásság kiharcolta a 8 órás munkaidőt¹¹. Sokhelyütt béremelést is kivívtak. Ennél fontosabb e

mozgalom szervezeti fejlődése. A Comité Pro Abaratamiento de las Subsistencias még az élelmiszerárak csökkentését követelő, Lima és Callao egészségét képviselő ad hoc bizottság volt.¹²

1919. július 22-én azonban már létrejött Lima és Callao összes szakszervezetét összefogó fővárosi szakszervezeti központ.¹³ Jelentős befolyásuk volt itt az anarcho-szindikalistáknak, akik elutasítva mindenféle, burzsoá és proletár párttal való kapcsolatot, sürgették a munkásság kollektív akcióit. Továbbra is jelen volt azonban a perui "szindikalizmusban" a korábbi szint, amennyiben sokan trade unionista, vagy "ökonomista" alapon "tisztán gazdasági" harcért szálltak sikra.¹⁴

E világháború utáni helyzetnek az volt a sajátossága, hogy a gazdasági válság hatásaként nemcsak a munkásosztály, de a városi kispolgárság aktivitása is fel erősödött.

Ez a Comité Pro Abaratamiento de las Subsistenciasban való részvételükben is megnyilvánult, és ez fejeződött ki az egyetemisták 1919-23 közötti reformmozgalomában is. A küzdelemre az volt jellemző, hogy a proletáriátus önálló osztályszervezeteinek létrehozásával párhuzamosan a harc közös formái, intézményei is létrejöttek, melyek a munkásmozgalom kispolgári befo lyvását elősegítették.¹⁵

Az egyetemisták radikálizálódásában a középrétegek helyzetének romlása, s a városi kispolgárság világháború utáni gyorsütemű proletarizálódása fejeződött ki.¹⁶

Ez az egyetemista reformmozgalom¹⁷ azonban mindenféle radikalizmusával sem jutott túl a szűk egyetemi követeléseken, egyet kivéve: 1921-ben V. R. Haya de la Torre javaslatára létrehozták a Népi Egyetemet a munkások művelődésének elősegítésére.¹⁸

E Népi Egyetem lehetővé tette, hogy a diákok jó személyes kapcsolatokat létesítsenek munkásokkal és szervezeteikkel, támogatást találjanak régi anarchista vezetők-nél, akik számára az ilyen kulturális tevékenység nagy jelentőségűnek tűnt, másrészt akik a diákokban támogatót láttak, elvesző pozíciók visszaszerzésére. A diákvezetőket ekkor szintén a támaszkeresés irányította a munkásmozgalom felé.¹⁹

Az anarchista propaganda lényegében 1921-ig a szindikalista munkásszervezeteken belül maradt, melyek maguk kapcsolódtak a diákmozgalmakhoz is. Több tény is jelzi, hogy 1921 szakaszhatár a munkásmozgalomban.

E változások egyrészt az oroszországi proletárforradalom megítélésében mutatkoztak meg. A limai anarchista La Protesta 1921-ig számos lelkesítő cikkben számolt be az orosz forradalomról és intézkedéseiről, mely, úgy tűnt, hogy az anarchista eszméket realizálja.²⁰

Az anarchista eszméket propagáló cikkeken túl a sztrájkmozgalmak, a gazdasági követelésekért folyó küzdelem is nagy szerepet kapott a lapban ezidőben, s több cikk foglalkozott az indián-kérdéssel is.²¹

Érdemes erre külön felfigyelni, mert a megoldás döntő faktorának - az oktatás és a föld átadása mellett - az ősi indián közösséghez, az aylluhoz való visszatérést tartják, mely a "szabad közösséget", a "kommunista közösséget" jelenti számukra.²² Az történt tehát, hogy a perui anarchizmus az indiánkérdés megoldásában előrelépett, és a megoldást a maga anarchista rendszerében meg is találta: az archeológusok által "felfedezett" indián közösséget olyan autonóm és szabad sejtnek képzelte, mely alkalmas és lehetséges eleme lehet a szabadon és spontán szövetkezésként létrejövő Anarchia társadalmának, a

"comunismo libertario"-nak.²³

A NEP politika elindulása a Szovjetunióban világossá tette az anarchisták számára, hogy a szovjet állam nem az ő eszméiket kívánja realizálni. Ez az oka, hogy a La Protesta 1921 májusi számában megjelent az első szovjetellenes cikk, hogy aztán egy erős és gátlástalan szovjet és kommunista-ellenes kampány bontakozzon ki, mely a lap állandó jellemzője maradt a továbbiakban.²⁴

Ugyanebben a számban M. C. Lévano cikke és az erre adott szerkesztőségi válasz jelzi a munkásmozgalomban jelentkező nézeteltéréseket is.

M. C. Lévano, az idős munkásvezető helytelenítette, hogy az első helyi munkákongresszusra /Congreso Local Obrero/ a Népi Egyetem tanárait - fiatal értelmiségiek és diákok - is meghívták. M. C. Lévano a "tiszta" munkásmozgalomért szállt sikra. A La Protesta szerkesztősége vitába szállt M. C. Lévanóval, mert lehetségesnek tartotta, hogy e fiatalok azonosuljanak a munkások ügyével.²⁵ M. C. Lévano jelentős munkásréteg érzelmeit fejezte ki, akik nem nézték jó szemmel a nem-munkás tanárok befolyásának növekedését a munkásszervezetek életében.²⁶

Az, hogy 1921 júliusában létrejött a Federación de Grupos Libertarios, jelzi, hogy a "tiszta" anarchista csoportok kiszorulóban vannak a munkásmozgalomból, s ugyane szám másik írása nyilván nem véletlenül szentelt vezércikket annak, hogy kijelentse, 'az anarchizmus a szindikalizmus feje, nem hagyhatja azt magára'.²⁷

Az önálló anarchista szervezet létrehozásának szükségességét ugyanakkor a "maximalismo", a bolsevizmus elleni erőteljesebb harccal indokolta a lap.

Ebből kiderült az is; ezek az eszmék immár megjelentek a perui munkásmozgalomban. Hogy e nézetek hatása a

limai szakszervezeti mozgalomban jelentős, és hogy itt az anarchisták szovjetellenessége hatástalan volt, jól bizonyítja, hogy amikor Haya de la Torrá a kormány száműzi, a helyi szakszervezeti központ megbizsa, látogasson - mint képviselőjük - Szovjetországba, és üdvözlje az ottani elvtársakat.²⁸ Mindebből következik az a feltetelezés is, hogy az anarchisták befolyásukat éppen a szovjetellenességük miatt veszítették el.²⁹ M. C. Lévano említett cikke azt is mutatja, hogy a - szindikalista - munkásmozgalom legöntudatosabbjai a kispolgári befolyás-tól is meg akartak szabadulni. Ez a kezdődő "szétbontakozás" 1921-23 között már érzékelhető. E folyamatot és az új orientációt azonban nehezítette, hogy a marxizmus-leninizmus eszméit nem ismerték eléggé Peruban.³⁰ Ezért volt nagyjelentőségű, hogy Mariátegui 1923 elején európai utjáról visszaérkezett Peruba.

J. C. Mariátegui és a limai munkásmozgalom találkozása

Az első világháború utáni politikai fellendülés záróakkordja az 1923. május 23-i események voltak. Az elnökségét megújítani szándékozó Leguía elnök ellen Limában a kiábrándult fiatalokból, értelmiségiekből, a kispolgárság egyes csoportjaiból különböző politikai nézetű munkásszervezetekből, szabadkőműves páholyokból egy széles blokk jött létre Leguía ellen. Ennek a szerveződő kormányellenes egységfrontnak a kezdeményezői a Népi Egyetem tanárai voltak. A politikai tüntetések csúcspontja a május 23-i gyűlés volt, melyet a kormány vérfürdővé változtatott, majd e politikai szervezkedés vezetőit száműzte és üldözni kezdte a munkásmozgalom vezetőit.

A mozgalom célkitűzései lényegében polgári demokra-

tikus jellegűek voltak: az állam- egyház szétválasztását, vallásszabadságot, oktatási reformot, mely az egyházat kizárja ebből, a tudományos eszmék szabadságát követelték.³¹ A limai munkásosztály a népi egyetemi tanárok vezetésével vett részt e küzdelmekben. E követelések részben jelzik, hogy a munkásosztály kispolgári befolyás alá került. Mégis, május 23-a megmutatta azt is, hogy demokratikus célokért nagyon gyorsan létrejöhet széles front az egyébként különböző politikai orientációjú társadalmi osztályok, rétegek között. Ez a politikai tapasztalat, az utcán a munkásokra mért csapás utáni hangulat, a Népi Egyetem vezetőinek száműzése, a kormány fokozódó nyomása a munkásmozgalomra határozták meg Mariátegui számára hazatérése után tevékenysége kereteit.³²

Mariátegui, röviddel hazatérése után előadássorozatot hirdetett meg a Népi Egyetemen. Ez a lépés a tényekkel számolt: jelentős munkásrétegek kapcsolódtak a Népi Egyetemhez.

Mariátegui 1923. július- 1924. januárja között "A világválság története" címmel az 1914-1920 közötti időszakról tartott 18 előadást, középpontban az első világháborúval, az orosz, magyar és német forradalommal, a szovjetállam felépítésével.

Ez az előadássorozat szakított a Népi Egyetem apolitikus vonalával, és óriási érdeklődést keltett³³ a munkások és az értelmiség soraiban. Hatása annál jelentősebb, mert az átfogó kép, melyet adott, már a marxizmus-leninizmus ismeretében,³⁴ a proletárdiktatura eszméjét, és a Komintern alapelveit elfogadva rajzolódott ki. E panorámában a második Internacionálé és a szociáldemokrácia csődje is nagy helyet kapott, de már bemutatta a születő fasizmust is.³⁵ Előadássorozatának gondolatmenetét első előadásában vázolta fel.³⁶

A "világválság" kifejezés alatt a kapitalizmus kibontakozó általános válságát érti Mariátegui. Ennek fő színpada Európa, de kiterjedt az egész világra, így Perura is, mely "... e civilizáció rendszerében foglal helyet, nemcsak mert politikailag független, de gazdaságilag gyarmati helyzetben lévő ország, mely a brit, az amerikai és a francia kapitalizmus szekeréhez kötődik, hanem azért is, mert kulturánk és összes intézményeink európai típusúak." Peru tehát e rendszeren belül foglal helyet, s "Egy európai reakciós korszak Amerikában is a reakció korszakát hozná."³⁷

Mariátegui úgy látja: "a burzsoázia képtelen a társadalmi gazdaságot rekonstruálni, képtelen a béke problémáit megoldani", így "a háború válságát eredményezett, melynek megoldása nem lehet más, csak proletár megoldás, szocialista megoldás".

A válság-korszak tehát forradalmi korszak is: és "az Orosz Forradalommal megkezdődött a társadalmi forradalom".³⁸

Mariátegui figyelmeztet: "Félve a forradalomtól, a reakció a munkásságnak nemcsak a gazdasági hódításait szünteti meg, hanem a megszerzett politikai vívmányait is fenyegeti."³⁹ Ezt jelenti számára a fasizmus megjelenése, melyet a reakció egyetemes megnyilvánulásának tart. Ez fejeződik ki a demokratikus intézmények elpusztításában és az antidemokratikus reakciós erők sovíniszta külpolitikájában is.⁴⁰

E nagy válságban a proletariátus nem szemlélő, hanem résztvevő, alkotó: "Tőle, általa jön létre... a proletár civilizáció, a szocialista civilizáció, amelynek az a rendeltetése, hogy a hanyatló, a dekadens, a haladkló individualista kapitalizmust meghaladja." Ez,

mutat rá Mariátegui, csak egymódon lehetséges: "A történelem bennünket arra tanít, hogy minden új állam az előző állam romjain jött létre", írja - tehát a burzsoá államot szét kell zuzni.⁴¹ E forradalmi megoldásnak a "bolsevik, kollaboránsellenes, forradalmi Munkás Internacionálé" a hirdetője, mondja Mariátegui.

Mariátegui hangsúlyozza a szocializmus táborában bekövetkezett szakadást, s rámutat arra, hogy a reformista szocialisták a burzsoáziával együttműködésre léptek.⁴²

Mariátegui céljának azt tartja, hogy előadássorozatában e folyamatot mutassa be, mert "Mindenkinnél inkább a vanguardia proletár csoportjainak kell tanulmányozni a világválságot." Erre a perui proletariátus forradalmi előkészítése, orientálása miatt van szerinte szükség.

Mariátegui a munkás-egység szükségességét is megfogalmazza, mint a sikeres harc feltételét. Az európai tapasztalatok alapján úgy látja: a vizválasztó a reformisták és forradalmárok közt van. Ez utóbbi közé sorolja a forradalmi szindikalizmust is, és Sorellel jellemzi azt a folyamatot, amelyben - szerinte - a szindikalizmus forradalmi ága a kommunizmus eszméinek elfogadásáig jutott el.⁴³

A szindikalizmus egyik ága forradalmi töltésének kiemelése a szindikalizmus erős befolyása alatt lévő perui munkások előtt politikai-taktikai előnyöket jelenthetett Mariáteguinek, és elősegítette a kontaktus felvételét a munkásmozgalommal. De Mariáteguinél nem csak ilyen taktikai megfontolások voltak, hanem egy erős ideológiai hatás is.⁴⁴ Ez itt, az előadássorozat egészénél még nem érződik. Előadásai forradalmi, kommunista elkötele-

zetséget tükröznek, de érződik, hogy Mariátegui csak jobbról, az opportunista szociáldemokráciától, és a keresztény szociális eszmék hatásától határolja el magát. Ennek Peruban is volt jogosultsága, taktikai megfontolásból is helyes volt. Ez az elhatárolódás a mutualista, "ökonomista" csoportok befolyásának csökkentését, a szervezett munkásság osztályharcos orientációja kialakításának igényét is jelentette.

A Népi Egyetem orientációjának megváltoztatásában másik fontos tényező az volt, hogy 1924 januárjában Mariátegui lett a Claridad, a Népi Egyetem lapjának a vezetője.

Ezzel a főszerkesztőcserével a lap vonala azonnal megváltozott. Mariátegui a diákok kezében lévő lapot a límai munkásközponthoz kapcsolta,⁴⁵ s már a vezetése alatti második számban világosan leszögezte a lap új irányát: a szocializmusért folyó harcot.⁴⁶ A lap elutasítja az anarchizmust,⁴⁷ mert az nem felel meg a munkásosztály érdekeinek, és az éppen alakuló reformista Partido Socialista Católico programját elemezve rámutat: az egyház internacionalizmusa a tőke internacionalizmusa. A Katolikus Szocialista Párt azt bizonygatja: a szocializmust a jelenlegi állam keretei között is elérhetjük. Ezt elutasítja a lap, mondván: ez az állam tőkés, tehát kiszákmányoló, ezért szét kell zuzni.⁴⁸

Mariátegui tevékenységét vizsgálva világosan szembevetünk, hogy két feladatot kívánt végrehajtani: a munkásosztályt kivonni a nem marxista ideológiai befolyások alól és önálló osztálypolitikát kialakítani. E tevékenysége ugyanakkor egybekapcsolódott a munkásegység megteremtéséért folyó küzdelemmel.

Ezt a gondolatot az 1924 május elsejére írott cikk-

ben fejtette ki átfogóan.⁴⁹ Itt írja le a sokat idézett sorokat: "Még kevesen vagyunk ahhoz, hogy megosztottak legyünk."⁵⁰

Ebben az a reális tény rejlik, hogy "Az osztálymozgalom még igen kezdeti, igen korlátozott, hogy szétszakadásra gondoljunk." A munkásosztálynak együttesen kell megvédenie saját érdekeit, szervezkedési jogát. Mariátegui ennek a munkásegységnek nagyon helyes elveit szögezi le, mondván: "Az egységfront nem tagadja meg az ezt létrehozó szervezetek egyikét sem. Nem jelenti különböző doktrináknak egy eszmerendszerben történő keveredését és vegyítését. Ez konkrét, gyakorlati akcióforma. Az egységfront problémája kizárólag a mai realitást veszi számba, távol minden absztrakciótól és utópiától, hangsúlyozza. Az egységfrontot javasolni, nem jelent ideológiai feloldódást. Az egységfronton belül mindenki meg kell tartsa saját pártállását, saját eszméit. Mindenkinek saját hite szerint kell dolgoznia. De mindenkinek éreznie kell az osztályszolidaritás egységét, melyet a közös ellenség elleni harc jelent, melyet ugyanaz a forradalmi akarat és ugyanaz az átalakítási szándék tart össze. Egységfront létrehozása egy konkrét probléma, a sürgető szükségesség megoldására; szolidaritási akció!"⁵¹

E koncepció alapján Mariátegui vezetésével igen dialektikus küzdelem bontakozott ki 1923 második felétől a perui munkásmozgalomban: ideológiai küzdelemben győzelemre vinni a marxizmus eszméit, s ezzel egyidőben küzdeni a munkásegységért is. Ez a küzdelem a munkássajtóban jól tükröződik.

Az anarchista La Protesta minden számának központi gondolata a kommunista- és szovjetellenesség, ez öntötte el a lapot 1923-tól kezdve. A lap egyenlőség-

jelet tett Lenin és Mussolini rendszere közötté,⁵² arról beszélt, hogy a hadsereg és a bürokrácia megölte az orosz forradalmat,⁵³ hogy a bolsevizmus "opportunistá marxizmus", hogy a proletárdiktatura "hazugság", burzsoá elfajulás.⁵⁴

Számos szándékosan hamis, hazug hirt közölt Szovjet-oroszországról,⁵⁵ s a gyűlölet még Lenin halálakor sem lágyította meg az anarchista szerzők tollát.⁵⁶

Ez a militáns szovjet- és kommunistaellenes álláspont azonban 1923-tól gyorsan távolította az anarchistákat a munkásmozgalom fő áramától. Ezt nem tudta ellensúlyozni az sem, hogy ők is követelték a munkásegység megteremtését.

Az anarchisták fokozódó elszigetelődését jelzi az is, hogy 1924 elején a sokáig anarchisták befolyása alatt álló textilesek is szembefordultak a La Protesta-val.

Az El Obrero Textil az anarchisták "sajnálatos tévedéseiről" írt, az anarchisták vonalát "derrotistá"-nak tartva.⁵⁷ Az El Obrero Textil bírálatában az anarchisták "moszkvai hatást" láttak, s kijelentették: a perui mozgalmat nem szabad e bolsevik befolyás alá engedni. A La Protesta "sajnálja", hogy már a textilszakszervezetek lapja is "ilyen vonalat követ", annál is inkább, mert "a textilesekkel hosszú ideig jól együtt tudtak dolgozni."⁵⁸

A munkásmozgalomtól, a tömegektől való gyors eltávolodás mellett⁵⁹ a belső bomlás is jelentkezett az anarchista bázisban, ami abban fejeződött ki, hogy sokan maguk is a kommunista eszmék befolyása alá kerültek.⁶⁰

Mariátegui hazatérte után a líma-callaói munkásszervezetekben elinduló ideológiai küzdelem leggyorsabban az anarchista nézetektől való eltávolodást eredményezte.

Ez ugyanakkor nem jelentette egyértelműen a marxista-leninista nézetek előretörését. Jelentkezett egy erőteljes vonulat, mely a szindikalista nézetek megszilárdulását mutatja. Ezt az El Obrero Textil alapján tudjuk bemutatni, de általánosabb érvényűnek kell tartanunk. Nagyon jellemző, hogy e szindikalizmus Mariátegui 1924 május 1-i felhívásának gondolataiban találta meg érveit,⁶¹ ezen az alapon bontakozott ki az anarchisták egységbon-
tító tevékenysége elleni küzdelem.⁶²

Ez a textilesek számára azért volt aktuális feladat, mert veszélyeztette a szakszervezet egységét az ezévre összehívandó textiles kongresszuson.⁶³

A kongresszus előtti számban az El Obrero Textil az egység kérdéseinek szentelte a lapot. Ezt az egységet a lap a szindikalizmus jegyében látta megvalósíthatónak.

A szakszervezet főtítkárhelyettese, Luis F. Barrientos úgy látja: a szakszervezeti egység - a szindikalizmus zászlaja alatt jöhet csak létre. A fontos, hangsúlyozza Barrientos, a direkt akció, a gyűlések, népgyűlések, melyek a munkabeszüntésekben kell végződjenek. El kell utasítani mindenfajta részvételt a burzsoá politikai életben, mert ez a munkások megosztását jelenti. Külön kiemeli a választásokban való részvétel visszautasítását. A szakszervezeten kívülre kell szorítani minden "doctrinalismo"-t elméletieskedést, mert ez viszályok forrása: "A szocialisták, kommunisták, anarchisták sok más eszközzel rendelkeznek saját ideológiai tevékenységük számára; a szakszervezetnek, léte védelmében ez értelemben kell tevékenykednie, száműzve életéből minden elméleti kérdést. Ebben az értelemben a "doctrinalismo" a szakszervezeten belül a kollektív szolidaritást akadályozza."⁶⁴

Barrientos a textilvezetés nézeteit fejezte ki, s ezt a pozíciót tükrözte a textilkongresszus elé terjesz-

tett programjavaslat és annak elméleti indoklása.⁶⁵

A lap közli az ezzel kapcsolatos eltérő nézeteket is, köztük azokat, melyek a szindikalizmus anarchista interpretációját jelentik. Az anarchisták igenlik a szindikalizmust, de az "eszmei toleranciát" károsnak tartják.⁶⁶ Jelentkezik Barrientos cikkének másfajta, pozitív kritikája is, mely súlyos hibának tartja az elmélet-ellenességet. A szindikalizmusban is szükséges az eszme, nem kell félni ettől, írja M. H. Pedraza. A szakszervezet nem csak arra szolgál, hogy a dolgozó fájdalmát elpanaszolja, "hanem iskola is, ahol tanul, hogy létrehozza új forradalmi öntudatát..." Nem kell félni sem az anarchista, sem a kommunista eszméktől, hangsúlyozza Pedraza.⁶⁷

Itt lényegében a Mariátegui által megfogalmazott munkás-egységformulát fogalmazta meg Pedraza, aki szintén nem ideológia-nélküli munkásmozgalmat akart.⁶⁸ A textilkongresszus azonban a szindikalista pozíciót és irányvonalat erősítette meg.⁶⁹

A textilszakszervezet továbbra is központi feladatának tartotta a nem szervezett textilmunkások megnyerését,⁷⁰ de emellett a Népi Egyetem, a limai szakszervezeti központ anyagi támogatását, az indián szervezkedés támogatását s a másik limai szakszervezeti kongresszus előkészítésében való részvételt tartotta a legfontosabb feladatoknak.⁷¹

A textilesek különös figyelemmel fordultak a Népi Egyetem felé, melyben a szindikalizmus eszméi realizálását látták: itt nézetkülönbségre való tekintet nélkül voltak együtt a munkások.⁷²

A Népi Egyetemek Mariátegui időszakában már Limán kívül is számos helyen létrejöttek: Vitarte, Trujillo, Salaverry, Arequipa, Huacho, Jauja, Huaraz, Cuzco, Puna, Chiclayo városokban.⁷³ Ezekben a központokban már a Ma-

riágetui által orientált Claridad terjesztette a munkás-egység és a szocializmus eszméit.⁷⁴ E munkájuk nem volt eredménytelen. Mutatták ezt a textilesek is. Az El Obrero Textil 1925-ös számaiban, bár szindikalista pozíciójuk megmaradt, egyáltalán nem volt az anarchisták és a "kommunisták" megítélése. Amíg az anarchistákkal szemben egyre erőteljesebb és keményebb volt kritikájuk, mert ezek a konkrét szakszervezeti munkában nem vettek részt, a "kommunisták" megítélése más: "nem támadjuk a kommunistákat, mert ők is a mi ügyünkért küzdenek", írta 1925 februárjában a lap.⁷⁵ Ez a pozitív magatartás a Szovjetunió, valamint Lenin megítélésében is jelen volt.⁷⁶ A szindikalisták közeledésének alapja lényegében az volt, hogy Mariátegui és a kommunista nézeteket vallók az ideológiai küzdelemből nem csináltak kiátkozást, s az egyiséget őszintén akarva, sokat is tettek érte.⁷⁷

E közeledés lehetőségét a Mariáteguinél megmaradó szindikalista "befolyásoltság" is megkönnyítette, mely az 1927-ben összeülő II. Limai Munkáskongresszushoz küldött üzenetében jól megmutatkozott.

Mariátegui a limai Helyi Munkásszövetség öt éves tevékenységét méltatva, a munkások szervezésének elősegítését emelte ki, és azt a tényt, hogy e helyi központ létezett. A második kongresszusnak előre kell lépni, mondtotta Mariátegui, "Radikálisan szakítani kell a régi dogmatikusokkal, a rosszizű előítéletekkel és archaikus téveszmékkal."⁷⁸ Itt Mariátegui az anarchistákra gondolt, s helyette a dialektikus marxizmus tanulmányozását sürgette. Érvként Sorelt hozta fel, és a "forradalmi szindikalizmust", "mely teljesen sosem tagadta meg a marxizmus örökségét." "Épp ellenkezőleg, azt kiteljesítette, tágitotta, véli Mariátegui. Hatásában, lényegében... a

forradalmi szindikalizmus éppen a forradalmi szellem új-
jászületését hozta, vagyis marxista, melynek létrejöttét
a szocialista pártok reformista és parlamentáris degener-
álódása provokálta /s Szocialista pártoké és nem a Szoc-
cializmusé/".

A világháború után a szindikalizmusban is törés jött
létre, érvel, s új, valójában forradalmi szindikalizmus
született, melynek fő képviselője G. Sorel. Így a világ-
háború után a vita terminusai és frontjai is megváltoz-
tak, véli Mariátegui: "George Sorelnek, halála előtt volt
ideje még üdvözölni az orosz forradalmat, mint egy új
korszak hajnalát. Egyik legutolsó írása "Lenin védelmé-
ben"."

Mariátegui úgy látta, hogy a programvita során
nem szabad elveszni teoretikus utvesztőkben: "Steril
elméletieskedő vitákban elmerülni ott, ahol a proletari-
átusban olyan gyenge gyökerei vannak az eszméknek, nem
szolgálna mást, minthogy dezorganizálja a munkásokat,
amikor azokat valójában még szervezni kell." Ezért viták
helyett "A kongresszus jelszava a munkásegység kell le-
gyen... Ez a célunk."

A "bizantinista viták" helyett konkrét cselekvés
kell. A munkásosztály nemzeti méretű megszervezése, szo-
lidaritás az indiánok követeléseivel, a népi kultúra
intézményeinek támogatása és védelme a legfőbb feladat:
együtt kell működni a nagybirtokok cselédjeivel és a
yanaconákkal, fejleszteni kell a munkássajtót. Mariátegui
külön is kihangsúlyozta az országos szakszervezeti szer-
vezet kialakítását, ahol világnézeti, politikai külön-
ség nélkül minden munkásnak tömörülnie kell.

A tudatformálás, az osztályöntudat kialakítása a
szakszervezetek feladata, hangsúlyozta Mariátegui. Mind-

ebben legsürgetőbbnek azonban az anarchista szellem legyőzését tartotta: "Az első, amin tul kell jutnunk, s amit le kell győzzünk, az anarchista, individualista, egoista szellem, mely mélyen antiszociális is." Ezzel kapcsolatban a szolidaritás és a fegyelem megteremtésének szükségességét is hangsúlyozta. Ebben a marxista eszmék megismerését tartotta legfontosabbnak.⁷⁹

Mariátegui alapvetően a Komintern szellemében helyezett nagy súlyt a munkásegység megteremtésére, s a leendő program fő feladatainak felsorolásából kitűnik az is, hogy a szegényparasztság különböző rétegeivel való szövetség, együttműködés is központi figyelmet kapott nála. A szakszervezeten belüli vitákkal kapcsolatos negatív soraiban elsősorban az anarchisták steril és dezorientáló vitáinak elítélése rejlett, melytől még 1927-ben sem volt mentes a szakszervezeti mozgalom.

A soreli kötődés és a szindikalista befolyásoltság ugyanakkor azonban azt is jelentette, hogy Mariátegui a szindikalista eszmék és gyakorlat megerősödését közvetve maga is elősegítette. Elsősorban a szakszervezeten kívüli harci eszközök felhasználásától való idegenkedés, a sztrájk fegyverével kapcsolatos mítosz és gyakorlat élt tovább a perui munkásmozgalomban.

Lényegében Peruban az történt, hogy a régi, 1916-21 közt különösen sokszor emlegetett anarchoszindikalista képlet: "az Anarchia az eszme, a szindikalizmus az eszköz"⁸⁰ - helyébe valamiféle "a marxizmus az eszme, a szindikalizmus az eszköz" képlet kezdett lépni. 1923-1927 közt egyfajta egymásmellett-élés jött létre,⁸¹ amikor a munkásmozgalom jórésze toleráns volt a marxizmussal szemben, sőt az jelentősen hatott is soraiban. A szindikalista örökség azonban tovább élt.

Mariátegui üzenetének pontos megértéséhez azonban más tényezőket is számba kell vennünk. A második limai munkáskongresszus előkészítésében Mariátegui joggal hiányolta a komoly előkészületi munkát, amely lehetetlenné tette a különböző ideológiai csoportok közötti vitát. Mariátegui a munkásmozgalom egységét féltette - joggal. A kongresszuson a különböző tendenciák közt éles és rendetlen vita bontakozott ki, az "osztály-doktrináról"; rivalizáló csoportokra szakadt a kongresszus, ahelyett, hogy a Mariátegui által megfogalmazott célhoz - az országos szakszervezeti központ megalakítása - egy lépéssel is közelebb került volna. E vitát a kongresszus elleni rendőri támadás "zárta le": a harcos szakszervezetek betiltása következett,⁸² /"kommunista összeesküvés" volt a vád/ melynek következtében a munkásmozgalom fejlődése megtorpant.⁸³

J E G Y Z E T E K

- 1 V. Kapsoli: Luchas obreras en el Peru, por la jornada de las ocho horas, Lima, 1969.
10/A, 10/B. 1., "Zitor": Historia de las principales huelgas i paros obreros habidos en el Peru. Lima, 1964, 1-66. 1.
- 2 Yepez i. m. 229. 1., P. Parra V.: Bautismo de Fuego del proletariado peruano. Lima, 1969. 47, 58. 1.
Jorge Basadre: Un fragmento de la Historia peruana en el Siglo XX. Visión del Peru II. k.-ben, 378, 448. 1.
- 3 Zitor i. m. 12-13. 1.
- 4 M. Carracciolo Lévano: Organización obrera, Lima, 1910. 37. 1. Lévano a legkiemelkedőbb anarchista munkásvezető /pék/
- 5 Delfin Lévano a La Protesta-ban 1920-ban a lap létrejöttével kapcsolatos eseményekre emlékezett. Eszerint 1908-ban anarchista munkások Limában létrehozták a Centro de Estudios Sociales "1º de Mayo"-t, majd fuzionáltak a "Humanidad" nevű csoporttal, így a Vitarte-beli textilgyárral is kapcsolatba kerültek. Konferenciákat tartottak, lapot adtak ki Humanidad néven /del Barzo vezette/, sok fiatalat tömörítettek. Ezidőben egy udvart átalakítottak színházzá, s asztalokkal olvasás számára. Később az "El Oprimido" c. lapot adták ki havonta, majd hetente. Havonta 2-3 alkalommal konferenciákat, színházi esteket tartottak, családi táncesteket. Hatásuk jelentős volt. 1910-ben a csoportban szakadás állt be: a kör aktivistái lemondatták a főtítkárt, de a többség nem értett ezzel egyet, így Levano és csoportja kivált a Centroból és létrehozták a "Luchadores por la Verdad"-t, s ők adták ki a "La Protestá"-t, meghirdetve az Anarchiát, "mint eszmét és az anarchoszindikalizmust, mint a munkásszervezet eszközét". A lap példányszáma /1910. febr. 15-én indult/ gyorsan emelkedett 2000-ről 3000-re; körülötte jelentős számú munkásíró nőtt fel. A lap kéthetente jelent meg.
La Protesta IX. N° 86. 1920. február második fele, 1. 1.
- 6 Lévano c. m. 6. 1., Zitor, i. m. 33, 48. 1.

- A mutualista társaságokat az egyház is támogatta.
Vö. Francisco Cabré: La Unión de la clase obrera Arequipa, 1918. Tip. Cáceres.
- 7 Pedro Parra i. m. 65. l.
- 8 Vö. La Protesta, N° 86, 1920. febr. 2. szám.
- 9 Pedro Parra: i. m. 64-65. l.
- 10 Jellemző, hogy a Huacho völgybeli mozgalom vezetésére alakult sztrájkbizottságban egy cipész, egy szabó és egy kisbirtokos is volt. Zitor i. m. 60. l.
- 11 A legnagyobb sztrájkok: 1917. júniusában a lima-callaói villamosvállalat kalauzai és vonatvezetői, 1917 novemberében a Talarai olajmezők munkásai; 1918 májusában Vitarte textilesei, melyben J. Portocarrero-nak igen nagy szerepe volt /Portocarrero a KP egyik vezetője lett a 30-as években/. 1919-ben a nyomdászok általános sztrájkja volt a legfontosabb. 1917-19 közt Callao kikötőmunkásainak sztrájkjai állandósultak. 1919-ben, összefüggésben a háború utáni gazdasági krízis kezdetével egymást követték a mozgalmak. Vö. Zitor i.m. 60. és azt köv. lapok, és W. Kapsoli Luchas obreras, 23-28. l.
- 12 Ricardo Martínez de la Torre: El movimiento obrero peruano 1918-1919, Ed. Cronos, Lima, é.n. 15. és azt köv. lapok. E bizottságot 22 szakszervezet hozta létre.
- 13 Uo. 42-43. l. Közli a Federación Obrera Regional del Peru nyilatkozatát.
- 14 8 órás munkaidőt már e központ segítségével vivta ki a lima-callaói munkásság. Fontos jelezni, hogy a szindikalista térhódítás az anarchista csoportokon belül bomlást indított el, sokan ugyanis a "tisztá" eszméktől való eltérést látták ebben.
Vö. Yepez i. m. 271-73., P. Parra i. m. 64. l.
Zitor i. m. 70-79. l.
- 15 Ilyen forma a "Comité Pro" és a M. Gonzalez Prada Népi Egyetem is.
- 16 J. C. Mariátegui: Siete ensayos La Habana 1963, 107-109. l., Yepez i. m. 266-267. l.
- 17 Vö. Jorge Basadre: En la Reforma Universitaria, Historia y Cultura Lima, 1975. N° 7, 5-38. l.

- 18 Klaren i. m. 134-136. 1. R. Martinez de la Torre: Apuntes para una interpretación marxista, II. k. 248-258. 1.
- 19 V. R. Haya de La Torre, mint a FEP, a perui diákszövetség vezetője így épített ki szintén jó kapcsolatokat a limai anarchistákkal, s az anarchoszindikalista munkásmozgalom egy részével. Meg kell jegyezni, a San Marcos Egyetem ezidőben már a kispolgári családok és középrétegek gyermekeit fogadta - ez, valamint Trujillo lesz az egyetemi mozgalom központja. A perui arisztokrácia gyermekei a Katolikus Egyetemre jártak.
- 20 La Protesta VIII. N° 77. 1919. márc. 8. 1. 1. N° 80, 1919. aug. 2. fele, vezércikk, N° 84. 1920. jan. első fele 3-4. 1. 1921, március 2. 1., N° 94. 1921. április, 1. 1.
- 21 A szindikalista eszmék propagálásával egyetemben. Vö. La Protesta VIII. N° 76. 1919. február 22.; N° 81. 3., N° 79. 1919. aug. első fele, 1. 1.
A lap itt megfogalmazza: a földet annak kell adni, aki megműveli - az indián parasztnak.
- 22 La Protesta N° 86. "El problema indigena" című cikk 2. 1.: "El Estado esta virtualmente muerto para el indio. Han de ser la vuelta al ayllu, a la comunidad libre, al municipio comunista y confederado."
- 23 Uo. N° 96. 1921. július 1. 1. Egyébként a perui munkásanarchisták önmagukat "kommunistáknak" nevezték.
- 24 A lapból magából nem derül ki a változás oka. Valószínűnek látszik, hogy a hadikommunizmus megszűnése, a NEP bevezetése lehetett a döntő ok, mely megmutatta, hogy a szovjet rendszer nem anarchista modellt realizált. Szerepe lehet annak is, hogy ezidőre érkezhettek írások, melyek a proletárdiktatura lényegét ismertették meg. Garcia Salvatecci 1924-re teszi a marxizmus-anarchizmus közti nézeteltéréseket. Mint látjuk, az jóval korábbi. Garciát az téveszti meg, hogy 1924-ig Peruban nincs határozott ideológiai vita e szovjetellenes nézetekkel. Mariátegui az, aki 1923-ban hazatérvén, veszi fel e nézetekkel a küzdelmet. H. Garcia Salvatecci: El Anarquismo frente al Marxismo, 16. 1.;
A. Ciego Vigil: Ensayos socialistas. Lima, 1939. 17. 1. A kötet az anarchista szerző 1920-21-es írásait tartalmazza.

- 25 La Protesta, N° 95. 1921. május, 2-3. l.
- 26 P. Parra, i. m. 102-104.
- 27 La Protesta N° 96. 1921. július, 3. l.
- 28 Claridad N° 6. 11. l. Az ujság közli a Federación Obrera Local határozatát erről. /1923/
- 29 Még a haladó burzsoá értelmiség is szimpátiával figyeli az oroszországi eseményeket Peruban. Az anarchisták dühödöt szovjetellenességük miatt gyorsan elszigetelődtek. Vö. Jorge Falcón i. m. 9-23. l. Erről a korszakról a munkássajtó, a hozzáférhető politikai forrásanyag kevés, így nehéz dokumentálni a folyamatokat.
- 30 Az új orientációban még Itáliából segített Mariátegui, akinek az európai politikáról írott cikkei rendszeresen megjelentek limai lapokban. Mariátegui szimpátiája ekkor már a kommunista mozgalomé, ezért ezek az "Itáliai levelek" nagyjelentőségűek, bár döntő szerepet nem játszhatnak a munkásosztály nevelésében. Mégis, mert Mariátegui 1918-19-ben, Európába utazása előtt már kapcsolatba került a limai munkásosztályal, hiszen lapja az egyetlen volt, mely támogatta a munkásság küzdelmeit, /Checa i. m. 121-28. l./ a limai munkásosztály figyelt írásaira. Mariátegui olyan aktuális problémákat vetett fel, melyek Peruban is jelentkeztek. Az orosz forradalom nemzetközi támogatásával kapcsolatban leszögezi: "... a munkásság számára - bármilyenek legyenek is eltéréseik és nézetkülönbségeik a bolsevizmus eszméitől - az Orosz forradalom mindig a társadalmi forradalom eszméjét jelenti. A munkásság számára Oroszország mindig a szocialista kísérlet első köztársasága."
"Sok szocialista csoport nem ért egyet a szocializmus bolsevik koncepciójával. Nem hiszik, hogy erőszakkal el lehet jutni a tőkés társadalomból a kommunista társadalomba. Nem akceptálják a proletárdiktatura elvét. És, épp ezért, ezek a szocialista csoportok kívül vannak a moszkvai Internacionálén, és gyakran ellene is. De ennek ellenére egyesíti őket az orosz proletariátussal a közös eszme köteléke, a szocializmus. És mindezek az orosz proletariátusban a világ proletariátusának élcsapatát látják."
J. C. Mariátegui Cartas de Italia, Lima, 1972. 165. l. Meg kell említeni, Mariátegui Károlyi gróffal is készített interjút, s irt szép cikket róla 1921-ben.

Vö. u. o. 108-110. 1.

- 31 Martinez de la Torre: Apuntes... II. k. 264-269.
- 32 Mert a kormányellenes blokk elsősorban a klérust vette célba, s a kormány politikájának alapvető vonalát nem tette bíráló tárgyává, a gyors és erős csapást nem követte teljes megtorlás, a munkásmozgalom - bár fokozódó nyomás alatt - tevékenykedhetett.
- 33 Az előadások közül nem mindegyiknek maradt fenn a teljes szövege. Egy részét a burzsoá sajtóvisszhangból lehet rekonstruálni. A magyar forradalmakról tartott önálló előadásának teljes szövege fennmaradt. Vö. J. C. Mariátegui: Historia de la crisis mundial, Lima, 1973. 4. kiadás. 82-100. 1.
- 34 Mariátegui 1924 januárjában. Lenin életművét méltatva általa ismert műveit is említi, köztük az Állam és forradalom, a "Baloldaliság...", "A proletárdiktatura és a renegát Kautsky" c. könyveit és több kisebb írását. U. o. 169. 1.
- 35 Itt a fasizmusról ez áll: "A fasizmus nem itáliai, hanem nemzetközi jelenség... A fasizmus Németországban, Franciaországban, Magyarországon, stb." Ez Mariátegui előadásának vázlata. Az erről az előadásról írt újságcikk jelzi, Mariátegui Primo de Rivera diktatúrájáról is beszélt. Uo. 33-41. 1., illetve 136-139. 1.
- 36 La crisis mundial y el proletariado peruano az első előadás címe: uo. 15-25. 1. Az előadás teljes szövege fennmaradt.
- 37 Uo. 16-17. 1.
- 38 Uo. 20. 1.
- 39 Uo. 21. 1.
- 40 Uo. 23. 1.
- 41 Uo. 24-25. 1. Mariátegui tehát a fasizmus elleni sikeres harcot - a KI. III. Kongresszusához hasonlóan - a proletárdiktatura győzelmében látta.
- 42 Uo. 18-19, 21. 1.

- 43 Uo. 18, 21. 1. A Soreltól szóló gondolat másutt is visszatér Mariáteguinél: kiemeli, hogy Sorel halála előtt eljutott az orosz forradalom elfogadásáig.
- 44 Erre a későbbiekben visszatérünk.
- 45 Haya de la Torre vezetése alatt a lap "Organo de la Juventud Libre del Peru"; Mariátegui idején "Organo de la Federación Obrera Local de Lima y la Juventud Libre del Peru".
- 46 Claridad N° 6 /1924/ 1-2. 1.
- 47 A La Protesta igen hevesen reagál a Claridad irányváltozására. Azon kesereg: amióta Haya de la Torre-t száműzték, "keletkezett a bolsevizmus" /ez nyilván Mariáteguinek szól/, s rámutat, a Claridad utolsó száma már "kifejezetten bolsevik", és hogy "... a bolsevikok azok, akik a "proletárdiktatura" fals és jezsuita dogmája alatt szeretnének feltűnni." N° 125. 1924. április. 2. 1.
- 48 Uo. 10-11. 1.
- 49 Megjelent az El Obrero Textil 1924. május 1-i számában. 5. évf. N° 59.
- 50 J. C. Mariátegui: Ideología y Política, Lima, 1974. 108. 1.
- 51 Uo. 108-109. 1.
- 52 La Protesta, N° 112., 1923. február 1. 1.
- 53 Uo. N° 113., 1923. március, 1. 1.
- 54 Uo. N° 116, 1923. június, 1. 1.; N° 118, 1923. október, 1. 1. Uo. N° 123., 1924. február, 1. 1.; N° 124., 1924. március, 1. 1.: "Az összes politikai párt, az ultramontántól a bolsevikokig - a hatalom haszonélvezői és bitortlói - azok, akiket a főnököknek, caudilloknak, vezéreknek és diktátoroknak nevezünk."
- 55 Uo. N° 121., 1923. december, 3. 1.;
- 56 Uo. N° 125, 1924. április, 2. 1. Ez annál visszatetszőbb, mert Leninről, halálakor még a polgári sajtó is megbecsüléssel szólt.

- 57 Olyan magatartás, politika, mely az ügyet vereségre kárhoztatja. El Obrero Textil, N° 58, 1924. április, 1. 1.
- 58 Uo. N° 125, 1924. április, 2. 1.
- 59 Ez a helyzet egészen odáig jut el, hogy 1924. végén a limai szakszervezeti központban sok vezető felveti, bojkottot kellene szervezni a La Protesta ellen, mert nem munkásvonalat követ. La Protesta N° 130, 1924. október, 1. 1. A szakszervezeti központ vezetőinek érvelése igen jellemző és fontos, az anarchista propaganda nem-munkás lényegét /minden frázis ellenére/ helyesen vették észre; azt ti., hogy nem lehet kommunista és szovjetellenes munkáspolitiká.
- 60 "Szükséges szembeszállni azzal a szomorú mániával, melybe oly sok jó elvtársunk is esett" írja a lap. "Buta fejek! Már nem emlékeznek arra, hogy a mi eszméink a szabadság, a szeretet, az ember tisztelete?" Vádolja azokat a volt anarchistákat, akik szocialista diktatúráról beszélnek.
Uo. N° 126., 1924. június 1. 1. Ezután úgy látszik, megszűnt a lap, hogy azután 1947-48-ban egy rövid időre újjáéledjen. Vö. H. Garcia Salvatecci: El Anarquismo frente al Marxismo, 16. 1. 1925-ben a Claridad és az El Obrero Textil is be lett tiltva.
- 61 El Obrero Textil N° 56., 1924. február, 1. 1. Mariátegui gondolatai első változatban már 1924-ben napvilágot láttak az Información N° 16-ban. /Lima/
- 62 Meg kell jegyezni, hogy ellentétben az anarchistákkal, az el Obrero Textil hangja e vitában igen korrekt.
- 63 1924. augusztus 17-24. között volt a Convención de Textil, Vitarte faluban.
- 64 Uo. N° 65. 1924. augusztus, 1, 3. 1.
- 65 A szindikalista alapelvek ismertetése a kongresszus után erőteljesebb lett, sokoldalú propaganda folyt mellette. Uo. N° 68, 1924. szeptember, 2. 1.
- 66 Uo. N° 64. 1924. július, 1. 1., N° 66, 1924. aug. 1. 1.
- 67 Uo. N° 68. 1924. szept. 2. 1.
- 68 Pedraza rámutat arra is: olyan harcosokra van szükség, akik világosan látják, hogy a több bér és rövidebb munkaidő nem elegendő feltétlenül a boldogsághoz. Uo. 2. 1.

69 Ezt a kongresszus utáni cikkeken kívül a megválasztott tisztikar is tükrözi. Barrientos titkár lett.

70 Az El Obrero Textil fontos statisztikát közöl a textil munkások szervezettségéről. E statisztika a textilipar munkásainak létszámát is megmutatja:

üzem	Munkáslétszám	szervezett munkás	"perro" és szimpatizáns
Vitarte	571	301	17
El Inca	587	398	48
La Victoria	315	204	33
El Progreso	287	136	37
Sta Catolina	?	?	?
El Pacifico	195	132	13
La Unión	227	72	20
San Jacinto	117	55	7

Uo. N° 61. 1924. június. /A "perro"=kutya": a tulajdonos spionjait, a munkásárulókat jelenti./

71 Uo. N° 65. 1924. aug. 1. 1. 1.

72 A népi egyetem "Que no tiene filiación de secta", ahogy jellemzi a N° 55. 1924. februári szám, 1. 1.

73 El Obrero Textil, 59. szám 1924. május 3.

74 Ekkor már Mariáteguivel együtt dolgozik Eudocio Ravines, aki 1930-tól a PKP vezetője lett, és Luciano Castillo, a reformista perui Szocialista Pártnak /1930/ máig vezetője.

75 N° 78. 3: 1. Meg kell jegyezni, a lap többször használja a "kommunisták" szót, de ekkor - tudomásunk szerint - nincsenek szervezett kommunista csoportok, itt az eszmei elkötelezettségre utal a kommunista jelző.

76 Uo. N° 55. 1924. február.

77 Ezidőben a helyi szakszervezeti központ főtitkára Avelino Navarro, aki a KP egyik alapítója és vezetője lett.

78 Mariátegui: Ideología y política... 110-115. 1.

79 Uo. 111-115. 1.

- 80 Delfin Lévano anarchista csoportja fogalmazta meg a "La Protesta" indulásakor: "Az Anarchia mint eszmé, a forradalmi szindikalizmus mint a munkások szervezésének eszköze." La Protesta, N° 86. február, 1. 1.
- 81 Ezt természetesen csak az osztályöntudatos szakszervezetekre értjük.
- 82 A kongresszus nem tudta munkáját befejezni, mert a rendőrség számos vezetőt letartóztatott. A betiltás a Helyi Munkásközpontra, a textilszakszakszervezetre és néhány más harcos szakszervezetre vonatkozott. J. C. Mariátegui: Ideología y Política, 102-3. l. Erről nem maradt fenn forrás, Mariátegui utal erre, i. m. 103. l. 1. "Korai" volt e vita azért is, mert az anarchisták provokatív ideológiai fellépésével szemben még nem tudott fellépni egy jól képzett marxista csoport, mely meghaladta volna a szindikalista platformot és reagálást.
- 83 Pedig a munkásosztály harci kedve igen erős volt ezekben az években. 1925-27 közt pl. néhány jelentős sztrájk mutatja meg ezt. 1925 augusztusban a La Victoria szövőgyár munkásai, 1926 áprilisában a limai sofőrsztrájk, 1926 májusában a villanyerőművek, 1926-ban többször Callao kikötő dokkmunkásai és a hűtőházak munkásai sztrájkoltak. Vö. "Zitor" i. m. 80-82., Martinez de la Torre i. m. III. k. 69. l.
- A textilgyárakban állandó a feszültség a termelés csökkentése miatt /Vö. Manifiesto de Federación de Trabajadores en Tejidos, 1925 április 8. Biblioteca Nacional del Peru, Archivo Volantes 1920-1930. Számolatlan röpiratok.
- Moises Poblete Troncoso: El movimiento obrero latinoamericano, Mexikó, 1946. 244-48. l. Ezután csak a mutualista szervezetek működhettek legálisan. Ilyen szervezeteik voltak az asztalosoknak, kőműveseknek, szabóknak, cipészeknek, pékeknek, festőknek, fodrászoknak, cigaretta készítőknak, virágkertészeknek, sofőröknek. Ide tartozott a vasutasok szervezete is, a Confederación Obrera Ferrocarrilera, mely 1925-ben jött létre; később kettévált, szakképzett és szakképzetlen munkásokat külön tömörítő mutualista szervezetre.
- Mariátegui: Ideología y política, 103. 197-205. l.

R E S U M E N

Este tomo de ACTA HISTORICA presenta las ponencias de la conferencia científica de Szeged realizada en octubre de 1975 con motivo del 75. aniversario de José Carlos Mariátegui.

Los artículos tratan de diferentes aspectos de la obra gigantesca del teórico marxista-leninista del Peru.

György Kerekes en su artículo - Destacado pensador de América Latina: J. C. Mariátegui - bosqueja el panorama total de la vida y de la obra intelectual de Mariátegui. En el ensayo recibe acento central, el "Siete ensayos..."

András Gulyás en su ensayo - El problema indígena en la literatura de los años 1920 y el concepto marxista de Mariátegui - presenta una visión sobre el indigenismo peruano y sobre la posición de Mariátegui en las cuestiones del problema indígena.

Zoltán Kollár en su estudio - El capital extranjero y el subdesarrollo en América Latina - analiza la economía latinoamericana actual señalando y presentando la actualidad de las ideas de Mariátegui.

Adám Anderle en su ensayo - José Carlos Mariátegui y el movimiento obrero peruano en los años 1920 - analiza algunos problemas políticos de la época. A base de los materiales de los archivos peruanos presenta el nivel ideológico del movimiento obrero y la actividad de Mariátegui para elevar la conciencia clasista de los obreros en los años 1923-1926.

T A R T A L O M

Előszó	5
KEREKES GYÖRGY: José Carlos Mariátegui, Latin- Amerika kiemelkedő gondolkodója	9
GULYÁS ANDRÁS: Az indiánkérdés az 1920-as évek irodalmában és Mariátegui marxista kon- cepciója	25
KOLLÁR ZOLTÁN: Külföldi tőke és elmaradottság Latin-Amerikában	43
ANDERLE ÁDÁM: J. C. Mariátegui és a perui mun- kászmozgalom az 1920-as években	57

F . k . : Dr. Csukás István dékán.

Készült a JATE Sokszorosító Üzemében.

Méret : B/5 .

Példányszám 425.

Engedélyszám: 40463. F.v.: Lengyel Gábor.